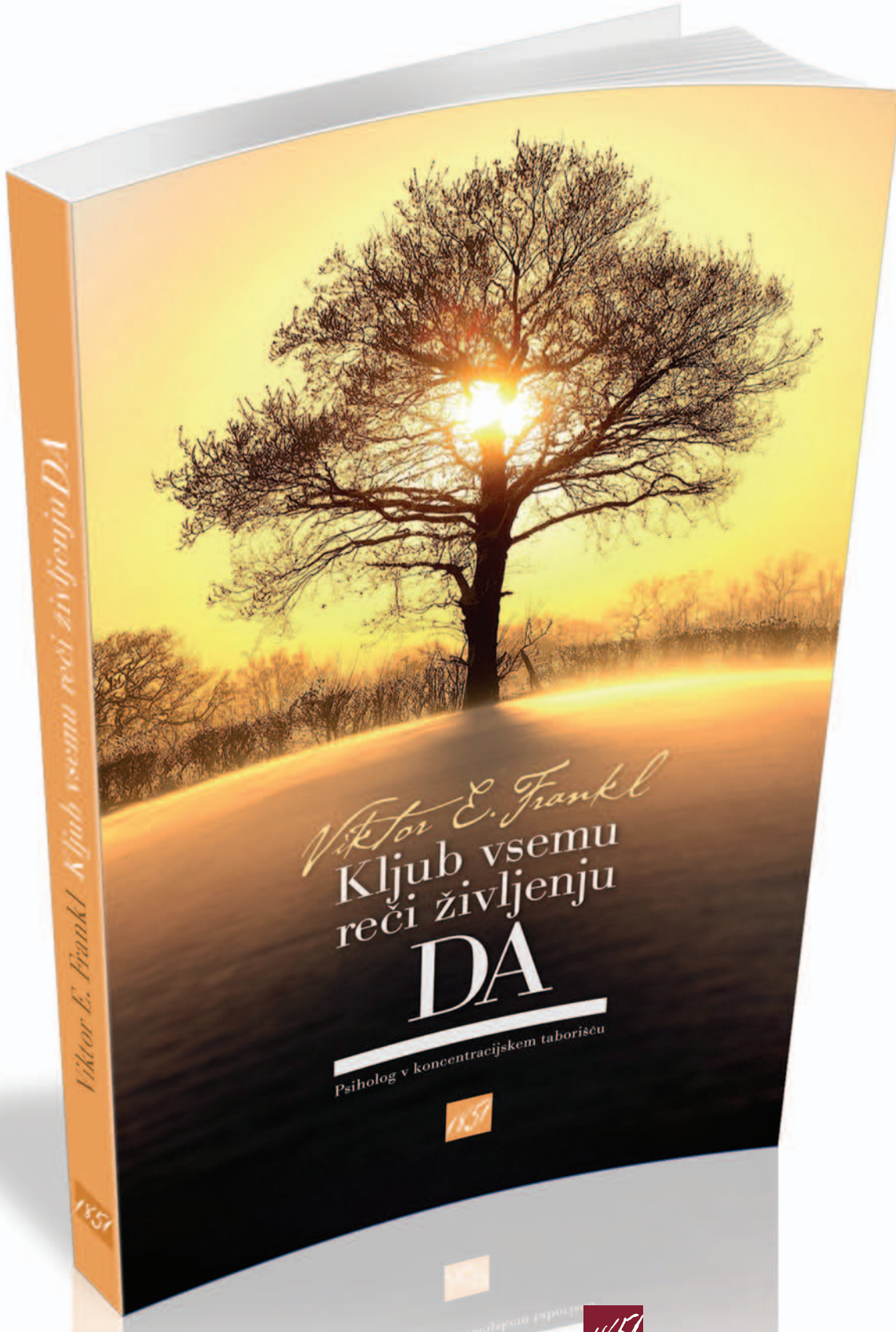
Najstarejša slovenska revija za kulturo in družbo

ZUON

2014

2

1851
Celjska Mohorjeva družba
Prva slovenska založba

ZVON

Najstarejša slovenska revija
za kulturo in družbo

2014, letnik XVII, številka 2

Uredili
Ivan Mohar
Jože Faganel
Nina Zidar
Marko Tavčar

Lektoriranje
Špela Zupan

Oblikovanje
Jurij Jančič

Računalniški prelom
Rok Ločniškar

Marketing
Simon Ozvatič
simono@celjska-mohorjeva.si

Naročniška služba
Lidija Koštomaj
info@celjska-mohorjeva.si
Tel.: 03/426-48-00

Rokopisi
mohorjeva@siol.net

Naslov uredništva
Nazorjeva 1
Ljubljana
Tel.: 01/244 36 70

Založili
Društvo Mohorjeva družba
(zanj Jože Planinšek)
Celjska Mohorjeva družba d. o. o.
(zanjo Jože Faganel)
in Goriška Mohorjeva družba
(zanjo msgr. Oskar Simčič)

Tisk
Dravski tisk d. o. o., Maribor

Cena
Posamezna številka
5,40 EUR
Letna naročnina
27 EUR
Letna naročnina za tujino
45 EUR

Revijo sofinancira Javna agencija
za knjigo Republike Slovenije

www.mohorjeva.org

Uvodnik

3 Jože Trontelj – svetilnik za prihodnost
dr. Roman Globokar

Leposlovje

5 Novi soneti
Andrej Capuder

7 Dnevnik 2003 (V)
Akad. Alojz Rebula

10 Srečanje
Jože Urbanija

13 Mali Péricourt
Pierre Lemaitre

18 Zadnja igra
Lev Detela

Esej

22 Pravičnost v odnosu med človekom in naravo
Jurij Dobravec

26 Papež svetnik, ki je humaniziral smrt
Marco Roncalli

Pogovor

32 »Ne pusti me samega ...«
mag. Karolina Godina, dr. med.
z Janjo Ahčin, dr. med.

Zapiski in ocene

36 Sebastijan Valentan: Regina martyrum – Kraljica mučencev
Berta Golob

36 Frank Troha Rihtarjev: Božični in Velikonočni spomini
Igor Gedrih

37 Gorjup Viktorija: Ptice imaš v očeh
Milanka Trušnovec

38 Sándor Márai: Esterina zapuščina
Jasna Vombek

39 David Bandelj: Odhod
Lev Detela

40 Franc Merkač: Na povrhnjici Zemlje
Lev Detela

Na naslovnici: dr. Jože Trontelj, foto Stane Jeršič

DUHOVNO SPREMLJANJE BOLNIKOV
Angelo Amato

Jože Trontelj – svetilnik za prihodnost

Roman Globokar

Moj spomin na akademika profesorja Jožeta Trontlja prevevata globoka hvaležnost za dar njegovega življenja in nagovarjajoča spodbuda, da si prizadevam za krepitev etične misli v našem prostoru. Izreden napredek znanosti in tehnike danes kliče po etični odgovornosti. Če ne želimo, da nam bodo pridobitve civilizacije v pogubo, potem potrebujemo trdne etične usmeritve. Številne zlorabe znanstvenih pridobitev v zgodovini pričajo o tem, da znanost nujno potrebuje etiko. Sodobna znanost ni skoraj nikoli zgolj teoretično spoznavanje dejstev, ampak je vedno tesno povezana z aplikacijo, z uporabnostjo znanja v konkretnem življenju. Zato je še toliko bolj pomembno, da je etično presojanje del znanstvenega raziskovanja že od vsega začetka, predvsem pa da je znanstvenik oseba z visoko razvitim etičnim čutom. Samo tak znanstvenik se bo sposoben upreti skušnjavi, da bi za dosego raziskovalnega cilja posegel po neetičnih sredstvih, torej po sredstvih, ki nasprotujejo dostojanstvu človeške osebe.

Profesor Jože Trontelj je bil znanstvenik, ki je v svoji osebnosti združeval vrhunsko znanje in izreden etični čut. Kljub očitkom, da je konservativen, je dosledno zagovarjal načelo dostojanstva vsake človeške osebe, ne glede na njeno stopnjo razvoja, zdravstveno stanje, družbeni položaj ali koristnost za družbo. Zelo si je prizadeval, da bi tak pogled na življenje prekvasil tudi slovensko družbo in ji s tem omogočil varnejšo in polnejšo pot v prihodnost. S svojim življenjem in delovanjem je utelešal to, kar je učil z besedami. Pri njem je bilo mogoče v polnosti opaziti skladnost misli in dejanj. Bil je pričevalec odgovornega odnosa do življenja, do življenja vsakega človeka in do življenja celotnega stvarstva. V sebi je nosil in gojil pronicljivo modrost, s katero je predvidel že nekaj korakov naprej. Imel je notranji uvid, kam bodo pripeljale določene odločitve v sedanjosti, zato nikoli ni pristajal na to, da za merilo delovanja upoštevamo samo trenutne koristi določenega dejanja. Ni dovolil, da bi ga zavedlo nekritično navdušenje ob posameznih znanstvenih dosežkih. Dosežke znanosti je treba presojati v etični luči: Ali je dosežek dober za človeka kot posameznika, za človeško družbo in za celotno stvarstvo?

Dobro se spomnim prve okrogle mize, na kateri sem sodeloval s prof. Trontljem. Tema je bila t. i. terapevtsko kloniranje. V meni še vedno odmevajo njegove preudarne besede, ki so na premišljen in prepričljiv način prihajale iz njegovih ust. Zagovarjal je tezo, da je nedopusten razvoj znanosti na račun uničevanja človeških zarodkov, saj je s tem kršeno temeljno etično načelo spoštovanja dostojanstva vsake človeške osebe. Spomnil je na to, da se je človeštvo zaradi grozot druge svetovne vojne, med drugim tudi zaradi znanstvenih poskusov v nacističnih koncentracijskih taboriščih, odločilo, da mora biti vedno in povsod zagotovljeno, da ima vsak človek neodtujljivo pravico do življenja in da je spoštovanje tega dostojanstva univerzalno etično načelo. Kot znanstvenik je trdil, da ni mogoče zarodku odreči statusa človeškega bitja, zato smo dolžni spoštovati njegovo dostojanstvo.

Hitro sva ugotovila, da sta si najina nazora zelo blizu. Po končani okrogli mizi sva še dolgo klepetala o razsežnostih pragmatične etike, ki je čedalje bolj prodirala v slovenski prostor. Ta smer etike namreč trdi, da je mogoče uporabiti človeka kot sredstvo za napredek v znanosti in dopušča poskuse na zarodkih, razne oblike genskega inženirstva, evtanazijo za prizadete otroke in za neozdravljivo bolne ljudi. Človeškim zarodkom, prizadetim in neozdravljivo bolnim ljudem namreč odreka status dostojanstva človeške osebe. S profesorjem sva se strinjala, da tako arbitrarno odločanje, ki določenim ljudem odreka neodtujljivo pravico do življenja, odpira vrata številnim zlorabam. Samo dosledno zagovarjanje spoštovanja dostojanstva vsakega človeka je lahko temelj za etično presojanje in tudi zagotovilo za nadaljnji civilizacijski razvoj naše družbe. Kmalu po tem pogovoru sem bil povabljen v Komisijo za medicinsko etiko, kjer sva s prof. Trontljem sodelovala dobrih deset let. V tem času sem še bolj spoznaval globino njegove misli, prepričljivost njegove osebne drže, spoštljiv odnos do vsakega človeka, zavezanost temeljnim etičnim načelom, željo po povezovanju in spravi v našem narodu.

Z njegovo smrtjo je v slovenskem prostoru nastopila praznina. Sprašujemo se, kdo bo nadomestil njegovo moralno avtoriteto. Še posebej kot predsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti je imel pomembno vlogo pri oblikovanju miselnosti znotraj našega naroda. Sprejemal je vabila na številne prireditve in nagovarjal udeležence, naj si prizadevajo za narodno spravo, za medsebojno sožitje, naj se zavzemajo za etično vzgojo v šolskem sistemu, naj spoštujejo vsako življenje, naj varujejo naravno okolje.

Na nekaterih področjih njegova prizadevanja že kažejo sadove, v marsičem pa so še nedokončana in neuresničena. Projekt uvajanja etičnih vsebin v šole se letos postopno izvaja v nekaterih slovenskih šolah in vrtcih. Pedagogi se zavedamo, da je zavestno izključevanje teh vsebin v zadnjih dvajsetih letih povzročilo veliko škodo na vzgojno-izobraževalnem področju. Tudi Komisija za medicinsko etiko nadaljuje svoje delo v skladu z usmeritvami pokojnega predsednika. Zavedamo se, da mora biti spoštovanje temeljnih etičnih načel, predvsem pa spoštovanje dostojanstva vsake človeške osebe, vodilo znanstvenega raziskovanja. Znanost brez etike je v nevarnosti, da bi zašla na stranpot zlorab in uničenja človeka. Številni dokumenti prof. Trontlja, še posebej Oviedska konvencija Sveta Evrope o človekovih pravicah v zvezi z biomedicino, katere soavtor je bil, predstavljajo etične smernice našim odločitvam. Kot predsednik akademije si je zelo prizadeval, da bi slovenska intelektualna elita sprejela skupno izjavo o spravi, ki bi omogočila našemu narodu bolj svetlo prihodnost. Žal se je moral soočiti z dejstvom, da taka izjava ne bi dobila soglasja med člani akademije in je zato ta projekt z grenkobo opustil. Upamo, da bo čim prej prišel čas, da se bo tudi ta njegova globoka želja uresničila.

Novi soneti

Andrej Capuder

33.

Pozidal sem te, hišica ob reki,
pripel sem brajdo in požel ravnico,
marljivo sukal sem zidarsko žlico,
poskušal sem se v kamnu in opeki.

Prihajal sem ti v mrazu in pripeki
kot v gnezdo, ki pričaka lastovico,
za noč in dan, za dobro in krivico,
da smrt me najde v delovni obleki.

In nisem vedel, da se v meni zida
še tišji dom, bolj skrito stanovanje,
ki na tej zemlji ne prinaša prida,

a daje tla, da se nasloniš nanje,
ko hraniš se iz angelskega vida,
ki božji sen pretaka v tvoje sanje.

35.

Jezim se in jezim, a nisem jezen,
sem slišal presti starega govnača.
Njegova svakinja je strupenjača,
a svak govedo, da ne vidiš čezenj.

Na poti k Bogu padec je obvezen,
zavarovanje sproti se ne splača,
od vseh zdravil najboljša je pijača,
od vseh bolezni prva je ljubezen.

V to se oblačimo človeške reve,
ki nas življenje neprestano guli
in luč nam kaže le skozi odseve.

Na znotraj cvetejo krvavi žulji,
možgane si prodajamo za pleve,
kar zraste dobrega, hudič izpuli.

39.

Drevo na samem, sredi tihe jase,
kdo ve za tvojo rast in bolečino,
kdo šteje tvojo neprestano dnino,
ko daješ ven, kar si zajemal vase?

Odpada listje, ki na tebi zrase,
in znova se povrne v zelenino.
Napenjaš krošnjo v šir in v višino,
tako za lepe kot za bridke čase.

Leta gredo, prerasel si vse druge.
Tvoj vrh visoki se čez gozd ozira,
kot gleda gospodar na svoje sluge.

Ne veš, da v sami moči moč umira,
da usahnejo nekoč prepolne struge,
in pride dan, ko pela bo sekira.

41.

Zaupaj, da se dvigneš iz poraza,
z močjo duha, ki snov ga ne ubije,
kot spev nedokončane simfonije,
kjer mojster ni pokazal še obraza.

Tvoj stari jaz ne more ven iz jaza,
četudi tisočkrat mu stran prebije,
vseskozi zdi se, da je plen norčije,
kjer burkežu izmakne se ekstaza.

Vrtinec sladki, kaj če nisi pravi.
In da telo ni prava prispodoba,
ki nogo ti na varen kraj postavi,

ko plezaš, a ne moreš preko roba,
tja čez, kjer te skesanega pozdravi
smehljaj Boga in ne umetna šoba?

47.

Iz samih plev se ne pričara zrnje.
Iz rožnatega jutra ni vremena.
Na sredi ravnega ne raste stena.
Kar zidal si, stoji ali se zvrne.

Kadar stvari so bele, niso črne.
Ob pridni roki prepozna se lena.
Košuto boš razločil od jelena
in hojo polža od poskoka srne.

Zato iz polnega zajemaj polno
in se ne boj božanskega dotika,
če nočeš, da telo postane bolno

in mož bo sebi samemu spotika,
ko si za hrano bo izvolil govno
duha, ki v sebi stvarnika zanika.

59.

Dokler je tukaj roka, ki te boža,
naj dialektik v tebi se spočije,
zakuri peč, ko zunaj veter brije,
kozarec zvrni in boš kakor roža.

Saj um z ljubeznijo ne obuboža,
čeprav bedak se brani te kupčije,
bolj ko se zdi, da ceno ji navije,
vse bolj navzgor mu ona zaokroža.

Zadolži se in vrzi proč bojazen,
da te ljubezen kdaj bo zapustila,
če ji pokazal boš obraz prijazen.

Bolj kakor smrti brani se plačila
in prosi, da ne gresta več narazen,
služabnik in družica tvoja mila.

2003 (V)
Alojz Rebula

Torek, 8. aprila

Jacquesovo pismo Malim bratom, potem Gorenjska, razgledi … Ob 11h Karavanke v snegu in soncu. Z očmi iščem Sedlo, Brano, Skuto, Kočno. Nad Selško dolino zaplate snega. Postanek na cesti pred Mlako: iščemo, kje je Sv. Lenart. Ne vidimo ga, k sreči pa se pokaže zvoniček Sv. Valentina na Jarčjem brdu. Že smo pred lepo obnovljeno domačijo pri Mežnarju.

Teta Anica je v »gorenji hiši«, skoraj nevidna med pelargonijami ob krsti. Pristopi Janez, ki je prej debatiral z Zoro, katera ima tega svojega bratranca rada, saj mu je tudi pomagala, ko se je lotil pisanja romana. Ta ni bil nikoli končan in tudi ni izšel, čeprav je Zora pozneje povzela iz njega poglavja, ki so pripovedovala o zgodovini Mežnarjeve in Podmlaške rodovine, pa še nekaj posrečenih poglavij iz »povesti« iz domačih hribov, ki jih je pisala tudi teta Micka. Nekaj njunih zgodbic je tudi objavila v tržaški *Mladiki*, saj sta bili obe teti nadarjeni za pisanje. Zora je pohvalila Janezove strani, kjer je govoril o obeh družinah v sodobnem času, mu je pa svetovala, naj se ne spušča v zgodovino domačih hribov tja do prazgodovine, ker pripoved ni v skladu z resnično zgodovino in si te ne sme izmišljati. Ko pristopim med njegovim pogovorom z Zoro, sprejmem nase dež njegove »logike«, a se mu na večerji globoko poklonim, ko zvem, kako nežno skrbi za ženo, ki boleha za težko multisklerozo.

Od Mežnarjevih dolga pot skozi gozd do Javorij, kamor naju je povabil župnik, na videz preprost možiček, a ki citira Gradnika in Prešernovo *Nezakonsko mater*.

Zora na pokopališču ne mara vreči rože v tetin grob, sam jo vržem. Zaigra flavta, zapojejo pevci, onkraj doline še krpe snega, milo zablestijo v zadnje slovo … Teta Anica je zelo rada imela svojega brata Jaka, Zorinega očeta, ki mu je rekla vedno »Jakc«, čeprav je bila nanj malce huda, ker ji je odsvetoval poroko z Mežnarjem, češ da je prevelika kmetija, mož pa bolj veseljak kot kmet. Pri njih se je ob nedeljah po maši vedno zbrala kakšna vesela druščina, oglasila se je harmonika in kdaj se je tudi zaplesalo, medtem ko so bili Belobrdarji vedno zelo resnobni.

Pogrebščina se je končala z večerjo v gostilni, kjer sem ob Igorju prekinil vinski post.

Dol grede pomotoma obrnemo v Delnice in se oglasimo na domu nekdanjega Tavčarjevega pomočnika Ivana. (Doma je bil Janez, v Loki pa se je preimenoval v bolj štajerskega Ivana.)

Ves dan je minil v čaru tvojih »koreninskih« hribov in tebe.

Sreda, 9. aprila

Nekaj Jacquesa, sprehod do klanca z Zoro, nato resen in psihološko mojstrski Morettijev film *Sinova soba*: psihiater, ki izgubi sina.

Četrtek, 10. aprila

Ob 10h končal Jacquesovo biografijo, ko mi je v duši zabrnel navdih za *Zidanico*. Ne vem, če bo kaj iz nje.

Chenny megalomansko govori o »največjem vojnem podvigu vseh časov«.

Zora nastavlja »tičkom« sončnice in orehe: oni kljunejo, a jih odnesejo v gnezdo. Potem tipkava, a Zora opazi, da je bilo od 30. do 65. strani nekaj že natipkanih, tako sva zaman tipkala kakih šest strani.

V rosenju do rampe in nazaj skozi Račico.

Padajo Huseinovi kipi.

Nedelja, 13. aprila

Oljčna nedelja, pohod na gobišča, a je le lisičk za eno rižoto, nazaj pa po daljšem ovinku. Doma voščila: Pollak, Silvester, Rode, Stane. Ivo Prijatelj mi ponuja računalnik.

Ponedeljek, 14. aprila

Alenka ima danes 50 let: rožni venec bo zanjo. Zora seveda ob telefonu, spominja se hudih časov v solzah, ko jaz ob tem dogodku nisem smel k njej čez mejo komunizma. – Pretipkal Jacquesovo biografijo. Čez Dobravo na ljubi klanec skozi grmovje in na pobočjece, kjer se mi zasvetijo naproti belopikčasti klobučki dežnikaric. A ker nimam ne košarice ne širokega žepa, jih moram pustiti njihovi samotni rasti. – Brecljeva prosi za prispevke. Gradiva mi tokrat ne bo manjkalo.

Torek, 15. aprila

Zdenka si v trgovini vzame »športni dan«, da zapelje Zoro v Trst na sejo za nagrado Vstajenje, jaz pa sem sklenil, da stisnem dve oddaji za Brecljevo, in uspel, čeprav mi je prvo požrl prepoln računalnik, zato sem zmetal iz njega kup stvari, da bi ga olajšal. Zora se vrne šele ob pol 9h zvečer. Prinese Simčičevega *Slomška*, ki mi ga avtor ljubeznivo poklanja. Vanj je vtaknil tudi moj nagovor ob odkritju Slomškovega spomenika v Celju.

Sreda, 16. aprila

Obisk iz Slovenskih Konjic: malce senilen gospod Pajk z drobnim, živim kaplanom in živahnim absolventom teologije, učiteljem verouka. V računalniški sobici pogovor o Konjicah in teologiji, potem nadaljevaje ob dobrem Zorinem kosilu z metliško črnino. Skupaj se sprehodiva do ovinka pod Katkino hišo v soncu in med cvetočimi divjimi češnjami. Zvečer pisma Vinku (glede *Ajshila*), Potočniku in »v zadregi« Ivu Prijatelju: sem za njegovo ponudbo računalnika!

Četrtek, 17. aprila

Še voščila: Dorothy v Pueblo in Kozmusu ter Janezu (tolažim ga zaradi težav, ki so se mu nakopičile: padec po stopnicah, razbita proteza, novo zobalo, operacija sive mrene). »Prebral sem tvojo knjigo.« – Šel voščit na pokopališče.

Zora mi šele danes pove o zalezovanju Udbe v zvezi z Drago pred leti. Ustavili so jo pri izhodu z železniške postaje in posedeli z njo pred postajno restavracijo. Zanimala jih je, češ da se je na mednarodnem internetu pojavil seznam udbovske populacije. Zora je rekla, da o tem še ni slišala. Pa tudi če bi, bi tega gotovo ne pripovedovala njim. Za informacije sumijo akcijo Lajovica v Avstraliji. Zora se je res srečala z Lajovci pri hotelirju – znancu ob svojem bivanju v Rimu, kjer je imela neko delo na ministrstvu in v zvezi z antologijo emigrantske literature. Lajovic jo je celo gostil z večerjo, kjer je bilo več avstralskih imigrantov.

Spomin na gnusobo Udbe mi načne svetlobo velikega četrtka.

Petek, 18. aprila

To naj bi bil dan Cvetane Priol … Cvetana, pomagaj pri naših križih …

Ob polju, ob pogledu na Razborski hrib, spomin na gozdno svežino po kolovozu na poti z Brega. Spomin na razborske kolovoze, kjer sem gazil po listju in mahovju, dokler se ni zasvetil razborski zvonik. Doma Zora vsa v pripravah na praznike, vsa domačnostna med pirhi in hrenom, ko se nad štedilnikom že hladita kolač in »šarkelj.«

Sobota, 19. aprila

Med sprehodom čez Dobravo me Pec povabi v klet, da pokusiti šilce domačega žganja in mi pokloni dve steklenici za domov. Nato mimo obnovljene kapelice Male Terezike preko polja v soncu, ki je vse razkošno velikosobotno, ter skozi Račico domov. Tam napišem dve oceni za Brecljevo, prebiram od Simčiča poslani članek Človek za vse čase (o Slomšku) in revijico *Zrno*.

Zvečer v postelji solze ganjenosti nad tvojim »gorenjskim«, praznično, velikosobotnim, domačim obredjem. Zvečer pa si spet lahko po postu natočim vino.

Nedelja, 20. aprila

Velika noč. Božje jutro s tabo, pojeva žegen s hrenom, popijem kozarček belega, od Kosmovih iz Šentjurja, za pirh pa sem že presit. Po oddihu se lotim *Creda* o Lajovčevem razkritju arhiva Udbe. V komaj zaznavni megličavosti z Zoro do konca mostu, nazaj grede povabi Zdenka, da pokusimo dolenjski žegen. Pogovor o tem, češ da je 90 odstotkov Slovencev za objavo udbovskega imenika. Številka, v katero ne verjamem.

Ponedeljek, 21. aprila

Na duhovni relaciji Maritain – Lisieux ter »kaj more imeti oz. opraviti vstali Kristus z Udbo?« Z Zoro do kapelice in potem mimo kozolca čez polje in nazaj po cesti, velika utrujenost, ki jo popravi šentjursko vino. Bernardka v Masabijelski votlini: sv. Terezija je videla 12 nadangelov, od katerih jih je odpadlo 5 z Luciferjem vred. A nič je ni tako ganilo kot to videnje.

Torek, 22. aprila

Zaradi trudnosti šibek delovni dan. Vseeno poslal Petriču dva *Creda*. Nato na gobišča, a še enkrat prazna. Nazaj grede v klancu mrtva srna. Doma napišem dr. Grilu ponudbo za *Maritaina*.

V *Mladini* preberem stavek »Drnovšek sodeloval z Udbo« in privoščljiv naslov članka »Upad katolikov.«

Sreda, 23. aprila

Jutro prebijem ob *Maritainu*. Ob 15h pričakam na postaji Zoro, ki je šla v Ljubljano na Družino. Dr. Gril »z veseljem« sprejema ponudbo o *Maritainu*. To bo njegova prva objava v slovenščini. Pred vojno ni imel vstopa v uradni katoliški ambient; veljal je kot tudi drugje za filokomunista.

Na MD je Zora iskala koga. A vse je bilo zaklenjeno. Seveda tudi slaba novica, da s *Klopotcem* ni nič. Sicer pa revica strašno kašlja. Zvečer jo priporočim Cvetani. Božje uravnoveševanje.

Spanja samo štiri ure. Vzeti moram četrtinko uspavala. Nov misijon človeštvu: atipična pljučnica.

Četrtek, 24. aprila

Družina objavlja *Credo* o Udbi.

Ivo Prijatelj pošilja pristopnico za računalniško agencijo Arnes.

Stane piše o velikotedenskem »umivanju nog«, prihodnje leto naj bi bil na vrsti jaz … Pohod do razgleda na ovinku proti Radečam: vse gre v zeleni triumf.

Rožni venec za Pavleta Vozliča, Zorinega sošolca in prijatelja, ki je umrl te dni, jutri greva na pogreb. Skiciram predavanjce za Slovenske Konjice: Kristjan, vstajenjski človek.

V *Il Corriere* Magris s špancem »Saruzom« (?): igra nihilizmov. »Govoriva o velikih temah!« – Katerih, če ne priznavata ne Boga ne duše? Uboga evropska kulturna zavest …

Petek, 25. aprila

Naporen dan: zjutraj z Igorjem na pogreb Pavleta Vozliča. »Saj ga bom jaz pokopal,« reče dr. Klemenčič, ko ga vprašam, ali je umrl kot kristjan. »Dosti sva se pogovarjala,« doda. Frančka Bohanca, ki se na ambonu poslovi od njega, ne spoznam. Nekako postaral se je, sicer pa sem se v teh letih najbrž tudi jaz. Takoj pa ga spozna Zora, h kateri se potem Franček tudi približa: »Pozdravi Lojzeta« (k meni pa ne pristopi, čeprav sem meter stran, a očitno je vmes senca, ki jo je vrglo med naju njegovo obnašanje do Drage v *Delu*, kjer jo je napadel, po naklonjenem pomenku z mano o njej …). Ljubo srečanje: gospod Kambič, ki mi pokaže pismo najinega skupnega prijatelja Toneta. Ljudje izžarevamo, mi pravi specialist za Plečnika dr. Prelovšek: prisrčno rokovanje. Ob odhodu pozdrav počivajočim vsenaokrog – Linotu, Vipotniku, Udoviču, Ediju. Popoldne naju odpelje kaplan Markovič z župnikom, ki mi s svojim neprestanim NE in DA moti papežev rožni venec za našo Cvetko, ki slavi danes 60 let.

Šel na gobišče blizu stare svetle cerkvice. Poleg stoji bivši katoliški kulturni dom, ki ga še dajejo v uporabo. Skedenjsko visoka dvorana, ki se je kar zbojim, a potem mi gre govoranca brez zatikanja. Župnik in kaplan sta kar prevzeta, obilna zakuska, sedim ob župniku, ob njegovem dobrem – lahno kislem – vinu. Župnika in kaplana povabim v Loko, da se usedeta h kavi in Zorinemu štrudlju. Prisrčna družabnost.

Sobota, 26. aprila

S konjiškim honorarjem sem plačal PEN, *Zvon*, knjigo o Koroški, Elektro, skupno 30 000 SIT.

Še enkrat čez polje, *Credo* ob rampi …

Nedelja, 27. aprila

V pršenju k maši bele nedelje. Župnijskemu svetu se izognem. Nato odhod v Trst. Zidani Most v breznu zelenja. Vlak skorajda prazen. Greva v I. razred, kjer sva sama.

Doma zvem od Cvetke, da je Rikardo slab. Pomnožil bom molitve.

Amerika lajša svojo slabo vest, tako da na vso moč išče po Iraku dokaze za obstoj orožja za množično uničevanje.

Ponedeljek, 28. aprila

Jacquesov dan. Ne pričakujem, da bi mi kaj »prinesel«, bo pa ta dan zavzeto njegov in Raissin. Na ta dan sta se spet objela po trinajstih letih … Zjutraj berem nekaj njegovega: Charlesa de Foucaulda , o svetniški »totalitarnosti« tega samotarja. Skušnjava: da moje molitve nič ne zaležejo, čeprav se jih držim vse od Lurda 1961 …

Na policijo zaradi obnovitve potnega lista in potem k slabotnemu Rikardu. Sedi za mizo, roke se mu rahlo tresejo, šibek, a še živahen. Pripoveduje, kako je nekoč v Šempolaju šel na pogreb Zbrenščevega, ki se je obesil, potem ko si je zgradil veliko hišo. Pot od Proseške do Rikardove hiše me je kar utrudila. Nazaj grede kupim na vogalu dnevnik *La Repubblica*; ko jo doma prelistam, je vse nevredno branja. Na obisku Mario, ki nato odpelje Zoro v klub na koncert Argentincev.

V Ljubljani preklicali uradno prepoved glede objave *Udboneta*: torej jih je sram pred Evropo. Brezigar, urednik *Primorskega dnevnika*, prosi za intervju s Pahorjem ob njegovem jubileju. Potem ko sem zaman iskal Pahorja, mi je telefoniral sam. Bolj potrt glas. Njegovo *Nekropolo* sprejemajo bolj Nemci kot Francozi. Obljubim mu vprašanja za intervju v maju.

Torek, 29. april

Sklenjeno spal 6 ur, do openskega jutranjega zvona. Jacquesov dar? Sicer pa sem se priporočil tudi angelu varuhu. Osvežen dotipkal vsebino rdeče knjižice.

Cvetki za rojstni dan poslal čestitke in 50 evrov.

Do križišča in nazaj, nato pismi Stanetu in Prijatelju.

Jože Urbanija

Srečanje

Mitja se je naslanjal na šank in buljil v napis nad oknom vaške gostilne.

Kruhova pijanost je najhujša. Že, že, ljudje so lahko pijani od vina, pijani od kruha in pijani tudi od krvi. Ja, takrat smo jih klali, je tekla kri, in popili smo ruma, pa žganja, še pa še, saj drugače ne bi zdržali, smo jih klali belčke, tudi s krampi, o da, tudi, in s koli, hja, sem bil pijan, pijan od ruma, od šnopsa in od krvi belčkov. Pa saj morda sploh niso bili belčki. Tisti fantje, da tisti še otroci, kako so se tresli in jokali, tulili, ko sva jih klala z Borutom, ja, kot prašiče. Vse, vse je bilo krvavo. Pa so kar prihajali, novi in novi, vedno znova so jih gnali. Ne, vsi tisti gotovo niso bili belčki. So pobrali kar vse od kraja. So počistili tiste vasi po Notranjskem, po Dolenjskem, ja, počistili ...

»Daj, Dora, nalij, a ne vidiš, da imam prazen kozarec. A ti nisem plačal? Na, tu imaš, vnaprej ti plačam. Ne, ne rabim računa! Lahko ga daš kar v svoj žep. Briga me! Samo nalij! Nalij, da sperem to ...! Eh, pa kaj čenčam?«

Prijel je za kozarec in nagnil.

»Slivovke si mi dala, slivovke. Dobra je, dobra, to pa, da, takšna se prileže, takšna, ki požge spomine. Takšna močna. Kje pa si jo dobila? Kje?«

Ampak, Mato, ta da se je vrnil? Ne, kar ne morem verjeti. Kaj vse se dogaja? Pa je bil petdeset let mir: saj smo jih vse pobili. Vsaj tako je takrat rekel tisti komisar, tisti major, ta krvavi so mu rekli. Ampak nekaj jih je ušlo, tja čez, menda v Argentino. In sedaj se vračajo, sedaj ko smo se odtrgali od Jugoslavije. To, da se je vrnil Mato, Bršlinarjev Mato? Ne, to ne more biti, ne sme biti. Sam sem ga počil. Točno vem. Nag se je opotekel mimo mene, je bil ves plav od udarcev. Takoj sem ga prepoznal; in on mene tudi. Da mi je takrat pljunil v obraz? Ne, tega mu ne odpustim! Pa saj sem ga takrat ustrelil, vem, da sem ga, sem videl, kako se je zvrnil v jamo. Še dvakrat sem ustrelil za njim, za vsak slučaj.

»Hja, tale slivovka mi dobro dene.«

Ampak, da se je sedaj vrnil, da je prišel nazaj? Tako sem slišal včeraj, so se tu pogovarjali. In potem utihnili, ko sem prišel skozi vrata, ampak sem slišal. So rekli: Mato se je vrnil. Menda bo ostal na Bršljinovem. Ne, to ne more biti. Sem ga počil takrat, vem, da sem ga. Mrtev je bil, gotovo je bil mrtev. Vsi v tisti jami so bili mrtvi. Tisti, ki sem jih jaz ustrelil in zaklal, so bili za večno mrtvi. Ampak, Mato? Da se je vrnil? Je vstal od mrtvih? Sem jih, da! Vse sem jih, sem jih moral. Ker so jo zaklali, mojo Silvo. Zaklali so jo, ta beli. Vem, da so jo. Na čelo so ji vrezali zvezdo. Ja, takrat! Ta beli so me vabili medse in partizani tudi. Ampak saj Silva ni bila ne za ene, ne za druge. Z Matom bi se stepla zanjo. Bi se, da. Oba sva jo imela rada. Pa saj je tudi bila najlepša v vasi, najlepša na svetu. Eh, da, veš moja Silva,

maščeval sem te, maščeval, ker so te ta beli ubili. Pa nisi bila nič kriva, vem da nisi bila. Kako da so te mogli ubiti, ko pa si hodila v cerkev in so morali vedeti, da nimaš nič s partizani. Veš, Silva, sedaj bom šel na britof, na tvoj grob, tako kot včeraj, ti bom prižgal svečko. Tu jo imam, tu, v žepu. Pa, kaj zato, če sem pijan. Saj tako nimam in nisem imel nič od življenja. Vsa leta sem mislil nate, da veš, vsa leta. In vsakokrat sem te videl takšno krvavo, z vrezano zvezdo na čelu. Kako so ti mogli kaj takega storiti. Sedaj pa je tu Mato? Bi ga moral še enkrat počiti, še enkrat, tokrat do konca. Je res Mato? Je res?

»Daj, Dora, še pol ga natoči! Še pol, potem pa grem.«

Še svečko ti prižgem, Silva, veš svečko, nisem te pozabil. Tako kot tisti Mato, ki da se je prikazal kar tako, tak iz neke Argentine, čeprav sem ga takrat ... ampak saj to ni važno. Sedaj grem, grem, ti bom prižgal svečko.

Na dušek je spil še preostalo slivovko.

»Na! Dora, da ne boš rekla, da Mitja pije na puf, Mitja vse plača, vse, vedno ...«

Odmajal se je skozi vrata.

Nekaj moških izza mize v kotu je vrglo nanj posmehljiv pogled: »Pijandura, misli, da bo z žganjem utopil svojo vest. Preveč jih ima na vesti. Preveč. Stari borec! Kaj še! Klavec! Likvidator! Takšnim bi morali danes soditi, sedaj ko ni več komunizma. So se prelevili v borce za ohranjanje vrednot enobe. Kakšne vrednote le! Tisti, ki so se borili za prave vrednote, za vrednoto svobode, so padli. Najboljši so padli, je zapisal en borčevski pisatelj. Ni jih več. Ti, sedaj se borijo samo še za privilegije, za ohranjanje borčevskih penzij.«

Mato pa se je vrnil. Se spomnim, kako je takrat odšel v partizane, med prvimi. In kako je potem prestopil k domobrancem, ko so ubili Silvo.

Oba sta bila do ušes zaljubljena vanjo. Mitja in Mato. Ko so jo prinesli, Silvo, tisto popoldne, na nedeljo je bilo, ko so jo prinesli iz gozda vso krvavo, z vrezano zvezdo na čelu, nismo mogli verjeti, da so to naredili domobranci. Naši že ne, iz naše vasi, vem da ne! In Mitja je ponoči izginil k partizanom. Domobranci so takrat zanikali, so rekli, da nimajo nič s tem, da je to gnusen zločin, ampak vse je bilo tako očitno in tisti napis ob njej: tako se bo zgodilo vsaki partizanski kurbi. Toda Mato, ki je med prvimi odšel v partizane, se je vrnil domov, se je nekaj časa skrival, potem pa prestopil k domobrancem in se z njimi boril proti partizanom. Tega nihče ni mogel razumeti. To je uganka. In je preživel, pravijo, da Kočevski Rog, da se je rešil in zbežal v Argentino. Sedaj se je vrnil. Njegova prva pot je bila na pokopališče. Je položil velik šopek rdečih vrtnic na Silvin grob. Menda je Mitja naslednji dan ponorel, ko je videl tiste rože in jih je vrgel čez pokopališki zid.

Mitja je odrinil škripajoča, železna pokopališka vrata in se naslonil na podboj. Noge so se mu zamajale. Ob Silvinem grobu je bil nekdo, velik moški, oblečen v svetlo siv suknjič. Obrnil se je, ko so vrata zaškripala. Mato! Mitja je sunkovito segel v notranji žep. Ni je imel pri sebi, pištole. Zakaj le sem jo pustil doma! Mato je v rokah držal velik šopek rdečih vrtnic.

Ne! Ne! Ne boš! Mitja je planil proti njemu. Toda zletel je po tleh in z glavo zadel ob kamnit okvir bližnjega groba. Za hip je izgubil zavest. Potem pa je začutil, da je nekdo ob njem in da ga skuša dvigniti.

»Ne! Pusti me! Ti ne!« se je onemoglo zadrl nad Matom, ki ga je skušal spraviti na noge. »Pusti jo! Silva je moja, je bila in vedno bo!«

»Mitja, ti si? Si res ti? Koliko časa je že preteklo od takrat! Silva je mrtva. In mrtvi pripadajo

le sebi in Bogu. Ne tebi, ne meni. Naj počiva v miru! Oba sva jo imela rada in jo še imava. Pridi, Mitja, povem ti resnico o Silvi!«

»Vse vem, vse, beli so jo zverinsko ubili!«

»Mitja, to ti misliš. Toda to ni res. Zakaj pa misliš, da sem odšel od partizanov? Zakaj, takrat, ko so Silvo ubili? Ni važno! Šel si k ta belim, si bil sodelavec okupatorjev. Daj nehaj, Mitja, petdeset let so ti prali možgane. Ampak naj ti povem, kako je bilo s Silvo? Takrat sem bil v štabu brigade. Zelo so si prizadevali, da bi te dobili v svoje vrste. Komisar je vedel za tvoj odnos do Silve. Bil sem na straži pred vrati, ko so v sobi načrtovali, kako te pridobiti zase. In sem slišal, da je komisar predlagal, naj umorijo Silvo, ter umor podtaknejo domobrancem. Da te bo to gotovo spravilo v partizane. Nisem mogel preprečiti. V brigadi sta bila dva likvidatorja, ki sta samo čakala, da lahko koga spravita na drugi svet in sta po naročilu komisarja to tudi naredila. Šel sem v partizane, da se borim za svobodo, za naše ljudi, za naše vasi. In večina borcev nas je bila takšnih. Toda partija nas je zlorabila za svoje cilje. Tudi tiste med borci, ki so to spoznali in niso bili dovolj previdni, so pospravili. Ni bilo težko. Poslali so jih v prve vrste, ali pa jih obtožili izdajstva, karkoli. Ni bilo tako, kot sem pričakoval. Morda v začetku, ampak kmalu se je vse spremenilo. Toda, po tistem, kar se je zgodilo s Silvo, so se mi zagnusili, ne borci, ne, da me ne boš narobe razumel, ampak komisarji in partija. Tem je šlo vedno samo za oblast. In napore borcev, da se borijo za svobodo, je zlorabila za svoje sebične cilje.«

»Ne, to ni res! To ne more biti! Vi ste bili okupatorjevi hlapci!« Mato se je prizanesljivo nasmehnil. »Oba sva že stara, ne bova več dolgo. Morda sem moral takrat ostati živ, da ti danes povem vso resnico.«

Mitja se je spačil in klecnil. »Ne, to ni res! To ne sme biti res! Nikdar!« Opotekel se je proti Silvinem grobu. Hotel je prižgati svečko, a se mu je roka tresla in ni mogel prižgati vžigalice. Odrinil je šopek vrtnic, ki jih je na grob položil Mato.

»Ti lahko pomagam, Mitja?« Segel je v žep po vžigalice in prižgal Mitjevo svečko.

»Prisezi pri Silvinem grobu, da je to resnica, kar si povedal o Silvi.«

»Prisežem, Mitja, pri Silvinem grobu in pri tej sveči, ki gori zanjo. Silva je bila žrtev partije in – ti tudi. In vem, da naju je oba imela rada, kakor sva jo tudi midva imela rada. Mnogo mojih soborcev in prijateljev je mrtvih in tvojih prav tako. Oba to veva. Tebe je vodilo maščevanje za Silvino smrt. Sedaj veš, da si bil zlorabljen. Sedaj veš vso resnico.«

Mitja se je kleče naslonil na preprosti nizek spomenik in zajokal: *»Silva, Silva, moje življenje je bilo zaman, zaman. Ubili so te, moji so te ubili. In jaz sem jih ubijal, domobrance, da bi maščeval tvojo smrt. Ne! Ne! Ne morem več!«*

Breme resnice je bilo za Mitja pretežko. Sam si je sodil.

Pierre Lemaitre

Mali Péricourt

Roman o prvi svetovni vojni Na svidenje tam zgoraj, *je kmalu po izidu prejel najvišje francosko literarno priznanje – Goncourtovo nagrado. Pripoved razgrinja dogajanja na lokaciji fronte in drugod, kjer so preživeli bojevniki razosebljeni čakali vrnitve v običajno življenje. Naslov izhaja iz posvetila romana, ki citira pismo noseči ženi, ki ga je napisal francoski vojak, obsojen zaradi veleizdaje, pred usmrtitvijo. V 20. letih je bil rehabilitiran, torej je bil po krivici usmrčen. Spremljamo usodo vdove, ki ni sina krstila na očetovo ime, kakor je bilo za padle v navadi, usode ranjenih in izstradanih vojakov, za katere po sklenitvi miru na najvišji ravni ni nihče dostojno poskrbel. Stradali so, čakali na nakaznico za prevoz v kirurško enoto in medtem blazneli od bolečin, sotrpini pa zanje izmikali bolničarkam injekcije morfija ... Izstradani mladeniči brez kakega uda se niti niso upali vrniti v običajno življenje. Če bodo še našli prosto ljubljeno osebo, pa jih ta zagotovo zavrne zaradi iznakaženosti.*

Péricourt se je pustil pokositi sredi teka. Krogla mu je s truščem zdrobila nogo. Zatulil je kot žival, zrušil se je v blato, bolečina je bila neznosna. Zvil se je in se obračal v vse smeri in še naprej vpil, in ker se mu ni posrečilo, da bi videl nogo, ki jo je z obema rokama stiskal na stegnu, se je vprašal, ali mu je eksplozija granate ni raztrgala na več delov. S skrajnim naporom se je nekolikanj dvignil in posrečilo se mu je, in navzlic strahovitim udarcem zbadajoče bolečine se je potolažil: noga je bila še tam, cela. Opazoval je nogo vse do konca, pod kolenom je bila strta. Tam je curljala kri. Malo je mogel premakniti konec noge, trpel je, da bi kar umrl, toda premikalo se je. Navzlic velikemu trušču, kroglam, ki so žvižgale, šrapnelom je mislil: »Imam svojo nogo.« S tem se je pomiril, saj mu misel, da bi postal enonog, ni bila všeč.

Včasih so ga imenovali »mali Péricourt« in se tako poigravali s protislovjem, kajti za fanta, rojenega leta 1895, je bil skrajno visok, meter triinosemdeset, pomislite, to je bilo nekaj. Toliko bolj, ker daje človek pri takšni višini hitro suhljat videz. Takšen je bil že pri petnajstih.

V vzgojnem zavodu so ga tovariši imenovali »velikan« in to ni bilo vedno dobrohotno, niso ga preveč marali.

Edouard Péricourt, vrsta človeka, ki ima srečo.

V šolah, ki jih je obiskoval, so bili vsi kot on, bogati otroci, katerim se ne more nič zgoditi, ki so vstopili v življenje zaviti v gotovost in v zaupanje vase, katero se je nalagalo skozi vse generacije srečnih prednikov. Pri Édouardu je to

potekalo slabše kakor pri drugih, ker je poleg vsega tega imel srečo. Nekomu moremo vse odpustiti, bogastvo, nadarjenost, ne pa sreče, ne, to je preveč krivično.

Dejansko je bila njegova sreča predvsem odličen čut za samoohranitev. Ko je bila nevarnost prevelika, ko je potek dogodkov postal grozeč, ga je nekaj opozorilo, imel je antene, in storil je vse, kar je bilo potrebno, da je ostal v toku, ne da bi ga pri tem preveč oskubili. Očitno pa je pogled na Édouarda Péricourta takole iztegnjenega v blatu 2. novembra leta 1918, z eno nogo v žgoči bolečini, omogočil postaviti vprašanje, ali se sreča ni obrnila, in to v slabem smislu. Dejansko ne, nikakor, ker bo ohranil nogo. Preostanek svojih dni bo šepal, a imel bo obe nogi.

Hitro je izvlekel pas in naredil iz njega zanko, ki jo je zelo močno stisnil, da je zaustavil krvavitev. Potem se je ves izčrpan od napora sprostil in se zleknil. Bolečina se je nekoliko umirila. Nekaj časa je moral ostati tam in tega položaja ni maral. Tvegal je, da ga na koščke razdrobi granata, ali še huje ... Bila je misel, ki se je tedaj pogosto pojavljala: ponoči prihajajo Nemci iz rovov, da bi s hladnim orožjem pokončali ranjence.

Da bi sprostil mišice, je Édouard potisnil tilnik v blato. Občutil je nekoliko svežine. Kar je bilo za njim, je zdaj videl obrnjeno na glavo. Kakor da bi bil na deželi, zleknjen pod drevesi. Z dekletom. To je bilo nekaj, česar ni nikoli poznal, z dekletom. Tiste, ki jih je srečal, so bile predvsem punce iz kurbišč v bližini likovne akademije.

Ni se utegnil vračati še dalj v spomine, ker je nenadoma opazil visoko pojavo poročnika Pradella. Édouard je pred nekaj trenutki, takrat ko je padel, se od bolečine valjal po tleh in si izdelal prevezo, zapustil vse, ki so tekli proti nemškim položajem, in glej, poročnik Pradelle je deset metrov za njim, pokončen, nepremičen, kakor da se je vojna ustavila.

Édouard ga vidi od daleč, obrnjeno in s strani. Z rokami na pasu gleda k nogam. Kot entomolog, sklonjen nad mravljišče. Ravnodušen sredi hrušča. Olimpijski. Potem, kakor da se je zadeva končala ali kakor da se ga več ne tiče, morda je opravil opazovanje, izgine. Da se oficir ustavi sredi bitke, zato da si ogleduje noge, je tako osupljivo, da Edouard za trenutek ne občuti več bolečine. Tu je nekaj nenormalnega. Že da si je Édouard pustil streti nogo, je osupljivo; skozi vojno je šel brez ene odrgnine, da je takole potisnjen ob tla z zmečkano nogo, tu je nekaj narobe, toda navsezadnje, glede na to, da je vojak in da je v precej ubijalskem spopadu, je biti ranjen vendarle primerno. Nasprotno pa oficir, ki se ustavi pod bombami, da bi si ogledoval noge ...

Péricourt sprosti mišice, spet pade na hrbet, skuša dihati, roke ima sklenjene okrog kolena, prav nad improvizirano prevezo. Nekaj minut pozneje, močnejše je od njega, se usloči, znova pogleda mesto, kjer je pred nekaj trenutki stal poročnik Pradelle ... Nič. Oficir je izginil. Napadalna vrsta se je še pomaknila, eksplozije so se oddaljile za več deset metrov. Édouard bi mogel ostati pri tem, se osredotočiti na rano. Na primer, mogel bi premisliti, ali je bolje počakati na pomoč ali se poskušati zvleči nazaj, namesto da ostaja usločen kakor kakšen krap, ki so ga potegnili iz vode, z vdrtim ledjem in pogledom, prikovanim na ta kraj.

Slednjič se odloči. In to je zelo težko. Dvigne se na komolce, da bi se zadenjsko odvlekel. Desna noga ne uboga več, vse je prepuščeno moči podlakti in še pomoči leve noge; drugo vleče po blatu kakor mrtev ud. Vsak meter je muka. In ne ve, zakaj ravna tako. Ne bi znal povedati. Razen tega, da je ta Pradelle resnično vznemir-

ljiv človek, nihče ga ne more ukalupiti. Potrjuje izrek, po katerem prava nevarnost za vojaka ni sovražnik, ampak nadrejeni. Sicer Édouard ni zadostno spolitiziran, da bi si rekel, da je to lastno sistemu, njegov um pa se vendarle giblje v tej smeri.

Nenadoma se njegov zagon zaustavi. Preplazil je sedem ali osem metrov, komaj kaj več, ko ga strahovita eksplozija, granata nepričakovanega kalibra, pribije k tlom. Morda to, da ležiš na tleh, okrepi detonacije. Napne se, usloči kakor ribiška palica, tog je, celo desna noga se ne upira temu gibanju. Rekli bi, epileptik v napadu. Njegov pogled ostane uprt na mesto, kjer je bil pred nekaj minutami Pradelle, ko se dvigne velikanski kup zemlje, kakor jezen in besneč val, in poleti v zrak. Édouardu se zdi, da ga bo pokopal, tako blizu ga čuti, ovijajočega, in spet pade na tla, s strahovitim hrupom, pridušenim kakor vzdihljaj ljudožerskega velikana. Eksplozije in žvižgajoče krogle, razsvetljujoči izbruhi, ki so se širili po nebu, to ni bilo skoraj nič takšnega v primerjavi s tem zidom zemlje, ki se je zrušil poleg njega. Otrpel zapre oči, zemlja drhti pod njim. Zgrudi se, preneha dihati. Ko spet pride k sebi, ob spoznanju, da še živi, občuti, da se mu je pravkar zgodil čudež.

Vsa zemlja je padla nazaj na tla. Takoj se kakor debela podgana iz jarka, z energijo, ki je ne bi bil sposoben razložiti, spet plazi, še vedno na hrbtu, povzpne se, kamor ga kliče srce, nato dojame: prispel je tja, kjer se je val zrušil, na tem mestu pa majhna jeklena ost predira zemljo skozi skoraj prašno prst. Nekaj centimetrov. To je konica bajoneta. Sporočilo je jasno. Tam spodaj je pokopan vojak.

Zasutje je strašen dogodek, eden tistih, o katerih je slišal govoriti, vendar pa se z njimi ni nikoli osebno soočil. V enotah, v katerih se je bojeval, so bili pogosto minerji, opremljeni z lopatami in rovnicami, da bi skušali izkopati tipe, ki so se znašli v tako bednem položaju. Vedno so prispeli prepozno, izkopali so jih, ko so imeli že modrikast obraz, oči pa kakor bi eksplodirale. Za trenutek šine skozi Édouardovo zavest Pradellova senca, a se noče zadrževati pri tem.

Delovati, hitro.

Obrne se na trebuh in zaradi rane na nogi takoj zatuli, ker se je, spet odprta, vsa vrela, zdaj drgnila ob tla. Njegov divji krik se še ni končal, ko že vročično praska, s prsti, ukrivljenimi v obliki krempljev. Smešno orodje, če fantu, ki je tam spodaj, že začenja zmanjkovati zraka … Ni treba veliko časa, da se Édouard tega zave. Kako globoko je? Če bi le imel kaj pri sebi, da bi mogel strgati. Péricourt se je obrnil na desno. Njegov pogled zadene trupla, poleg tega ni ničesar drugega za vleko, nobenega orodja, nič od nič. Ena sama rešitev je, da se mu posreči sneti ta bajonet in ga uporabiti za dolbenje, toda to bo trajalo ure. Zdi se mu, da tip kliče. Seveda, tudi če ni pokopan globoko, ob velikem hrušču, ki vlada tukaj, ni nobene možnosti, da bi ga slišal, celo če bi tulil, to je bil učinek Édouardove domišljije, možgani mu vrejo, čuti, kako nujno je. Zakopane je treba takoj potegniti ven, sicer jih izkopljejo mrtve. Medtem ko z nohti praska na vseh straneh skrajnega konca bajoneta, ki se že kaže, se sprašuje, ali ga pozna; imena fantov njegove enote in obrazi se mu vrstijo v glavi. To je v tej okoliščini neprimerno: hotel bi rešiti tega tovariša, mogoče je kdo, s komer je govoril, kdo, ki ga ima rad. To mu pomaga, da dela hitro, tovrstno razmišljanje. Nenehno se obrača na desno in na levo, s pogledom išče kakršnokoli pomoč, toda nič, prsti ga bolijo. Posreči se mu odstraniti kakšnih deset centimetrov zemlje na vsaki strani, toda ko skuša premakniti bajonet,

se ne premakne niti za milimeter, je kakor zdrav zob, to mu jemlje pogum. Koliko časa si zagrizeno prizadeva, dve minuti, tri? Tip je morda že mrtev. Edouard zaradi položaja spet čuti bolečino v ramenih. Ne bo dolgo tako vztrajal, prevzema ga nekakšen dvom, izčrpanost, njegove kretnje so utrujene, izgublja dih, njegovi bicepsi so otrdeli, zagrabi ga krč, s pestjo udari po tleh. In nenadoma, o tem je prepričan: premaknilo se je! Takoj mu začnejo teči solze, res joče, konec železa prime z obema rokama in potiska in vleče z vsemi močmi in ne da bi se ustavil, s hrbtno stranjo roke briše solze, ki mu preplavljajo obraz, nenadoma postane lahko, preneha premikati, spet začne praskati in potopi roko, da bi ga skušal sneti. Ko bajonet popusti, na vse grlo zmagoslavno zavpije. Izvleče ga in ga gleda kratek trenutek, kakor da ne more verjeti svojim očem, kakor da ga vidi prvič v življenju, potem pa ga z besno kretnjo na novo zasadi, zatuli, zarjove in ga zabode v zemljo. S skrhanim rezilom zariše velik krog in potem rezilo postavi na ploščato stran in ga potisne pod zemljo, ki jo potem dvigne in odrine z roko. Koliko časa mu je to vzelo? Bolečina v nogi je čedalje bolj živa. Slednjič je to tu, nekaj vidi, otipa, neko tkivo, neki gumb, praska kot nor, pravi lovski pes, spet otipa, vojaška srajca je, seže z obema rokama, zemlja se začne rušiti v luknjo, čuti stvari, ne čuti, kaj je. Potem naleti na lošč čelade, sledi njenemu obrisu in na koncu prstov je fant. »Hej!« Še vedno joče, Édouard, in zraven vpije, medtem ko njegove roke, ki jih giblje sila, katere ne obvlada, opravljajo delo, besno, pometajo zemljo. Končno se pojavi vojakova glava, po manj kot tridesetih centimetrih, kakor da spi. Prepozna ga, kako mu je že ime? Mrtev je. In ta misel je tako boleča, da se Édouard ustavi in gleda tega tovariša prav pod seboj in se za kratek trenutek čuti enako mrtvega, kot je on, gleda lastno smrt in to mu zbuja slabost, neskončno, neskončno ...

Joka in še naprej osvobaja preostanek telesa, to gre hitro, tukaj so ramena, trup, prav do pasu, pred vojakovim obrazom je glava mrtvega konja! Nenavadno je, da sta se znašla tako skupaj pokopana, si reče Édouard, iz obličja v obličje. Skozi solze vidi risbo, ki bi nastala iz tega, to je močnejše od njega. Hitreje bi šlo, če bi se mogel postaviti na noge, zavzeti drugačen položaj, toda celo na ta način se mu posreči, na glas govori zelo neumne reči, reče: »Ne skrbi!« Pri tem joče kot raztrgan oblak, kakor da bi ga drugi mogel slišati, želi si, da bi ga mogel stisniti k sebi in mu reči stvari, za katere bi ga bilo sram, če bi jih kdo slišal, ker navsezadnje objokuje svojo lastno smrt. Joče zaradi svojega preteklega strahu, to si lahko prizna zdaj, po dveh letih, kako je umiral od strahu, da bi bil nekega dne vojak, mrtev zaradi nekega drugega vojaka, ki bi bil samo ranjen. To je bil konec vojne, te solze, ki jih je točil nad tovarišem, to so bile solze njegove mladosti, njegovega življenja. Sreča, ki mu je bila dana. Pohabljenec, eno nogo bo vlekel v preostanku svojega življenja. Lepa stvar. Živ je. Z velikimi, širokimi kretnjami se mu je posrečilo osvoboditi telo.

Na misel mu je prišel priimek: Maillard. Imena ni nikoli poznal, vedno so rekli samo Maillard.

In dvom. Svoj obraz je približal k Albertovemu, hotel bi utišati ves svet, ki je eksplodiral povsod okrog njega, da bi poslušal, ker se je vendarle spraševal, ali je mrtev. Čeprav je ležal poleg njega in čeprav ni bilo v tem položaju nič praktičnega, mu je dajal zaušnice, kolikor je mogel, in Maillardova glava je brez oklevanja sledila gibanju. To nič ne pomeni in zelo slabo idejo ima, Édouard, ko si predstavlja, da vojak morda ni či-

sto mrtev, idejo, ki mu bo povzročila še več bolečine, toda zdaj je to tako, da obstaja ta dvom, to vprašanje, absolutno je potrebno, da preveri, nam pa je to grozljivo gledati. Želeli bi mu zavpiti, pusti, storil si vse, kar si mogel, želeli bi ga prijeti za roke, čisto nežno, jih stisniti v naše, da bi se prenehal tako gibati, se razburjati, želeli bi mu reči te stvari, ki jih govorimo otrokom, ki imajo živčne napade, želeli bi ga krepko stisniti, dokler se njegove solze ne bi posušile. Ga zazibati, skratka. Samo da okrog Édouarda ni nikogar, ne vas ne mene, da bi mu pokazali pravo pot, in v njegovem duhu se je od daleč vzdignila ta ideja, da Maillard morda ni zares mrtev. Édouard je to enkrat videl, ali pa so mu pripovedovali, legendo s fronte, eno od tistih zgodb, ki jim ni bil nihče priča, o nekem vojaku, za katerega so verjeli, da je mrtev, in so ga spet oživili, bilo je srce, ki se je spet zagnalo in začelo delovati.

Čas za razmišljanje o tem, navzlic bolečini, to je neverjetno, Édouard se dvigne na zdravo nogo. Ko se dvigne, vidi, kako vleče za sabo desno nogo, vendar to zazna v megli, kjer se mešajo strah, izčrpanost, trpljenje, obup.

Za kratek trenutek spet pridobi zagon. V sekundi je pokonci, na eni sami nogi, kakor čaplja, njegovo ravnovesje se ne drži ničesar, pogleda pod sebe, po kratkem, toda globokem dihu pade z vso svojo težo na Albertov trebuh.

Pokanje je zlovešče, rebra polomljena, strta.

Édouard sliši hropenje. Pod njim se obrne zemlja in zdrsne niže, kakor da bi padel s stola, vendar se ni dvignila zemlja, Albert je, ki se je obrnil, ki bruha, ki začne kašljati. Édouard ne verjame svojim očem, spet zajoka, res ima srečo, ta Édouard, priznajte. Albert še naprej bruha, Édouard ga veselo treplja po hrbtu, joka in se smeje hkrati. Tukaj je, sedi tukaj, na tem opustošenem bojnem polju, poleg glave crknjenega konja, ena noga je upognjena narobe, krvava, čisto na robu tega je, da se onesvesti od izčrpanosti, s tem tipom, ki se med bljuvanjem vrača iz dežele mrtvih ...

Za konec vojne je to že nekaj. Lepa podoba. Vendar ni poslednja. Medtem ko se Albertu Maillardu nejasno vrača zavest, krikne in se prevali na bok, Édouard, pokončen kakor »I«, zmerja nebo, kakor da bi kadil dinamitno palico.

Prav tedaj se mu bliža okrušek granate, velik kot jušni krožnik. Precej debel in z vrtoglavo hitrostjo.

Odgovor bogov, nedvomno.

Iz knjige Pierra Lemaitra NASVIDENJE TAM ZGORAJ. Prevedel Matej Leskovar.

Pierre Lemaitre je sodobni francoski pisatelj, ki piše pripovedna dela za najuglednejše francoske založbe. Veliko ga prevajajo v tuje jezike.

Lev Detela

Zadnja igra

Že zgodaj zjutraj se je odpravil v gozd ob reki. Zadihano je hitel v breg. Stopal je v svojo strmo bridko samoto. Pod borovcem, tik ob češki meji, se je ozrl nazaj. Zazrl se je v reko in v njene ilovnate bregove. Videl je bele oblačke in letalo visoko nad mejo. In potem, ko se je obrnil, je zagledal v zraku žogice, ki so se bliskovito premikale. Žogice nesrečnega življenja. Videl je, kako so z blazno hitrostjo poskakovale čez mah in čez segnito listje.

Začutil je udarce, ki jih je preteklost zarezala v njegov spomin. Pod udarci in zamahi z loparjem so se žogice nesramno podile po notranjosti njegovega življenja in postalo mu je neprijetno, da ni mogel pravočasno prekiniti ukvarjanja z namiznim tenisom. Ko se je vračal iz gozda nazaj v hotel, ga je začel mučiti občutek, da mora čim prej, oziroma mogoče kar takoj, zapustiti malo mesto. Ob tej misli se je nenadoma počutil bolje.

Narasla kalna Thaya[1] je odnašala les iz napol poplavljenega gozda in odrivala z bregov šope pokošene trave, toda mesto se ni zmenilo za to divjo igro prirode, ko je skupaj s srednjeveškim obzidjem, hišami s priprtimi okni in z rdečimi strehami kipelo nekam proti granitnim temnim skalam na hribu. Hitelo je k cerkvenemu zvoniku in drevju, se vzpenjalo nekam proti nebu in vetru.

Vsepovsod je srečeval ljudi, domačine in turiste. Na vogalu sta stala župan in njegova žena. In inženir. Vsi ti so vedeli, da še vedno igra namizni tenis, toda zdaj v zadnjem času bolj lokalno in manj internacionalno. Še vedno skuša biti vsem na očeh s tem nesrečnim loparjem v roki. Še se poskuša uveljaviti. Tudi zdaj na dopustu v Nižji Avstriji; ki pa ni pravi dopust, saj sodeluje na lokalnem turnirju spodnjega deželnega kroga.

Enkrat je že nastopil v Raabsu, potem še v Drosendorfu[2]. Pa še kje. Vendar namizni tenis ne bi smel biti nekaj usodnega. Saj že zelo dolgo opravlja dober poklic strokovnjaka za gospodarska vprašanja. Pravzaprav bi moral igrati namizni tenis samo še za razvedrilo in le na dopustu, ko ima za tako stvar nekaj časa. Zato ni mogel razumeti, od kod ta zasvojenost z nesrečnim *pink ponkom*, s to čudno, pravzaprav nepomembno, malo, obstransko, a hitro namizno igro.

Z rahlo otožnostjo se je spomnil na nekdanja leta in na nekdanja vroča tekmovanja, ki se ne bodo nikoli več ponovila. Nenadoma je spet zagledal samega sebe v mladih nadebudnih letih. Tedaj je bil gibčen in hiter kot divja mačka. Z desno roko je nekoliko nagnjen naprej s pomočjo lastne telesne teže zadal nasprotniku odločilen udarec. Spet je v spominu doživel navdušeno vreščanje gledalcev. Napetost in navdušenje sta se ob pričakovanju zmage zgostila kot težka oblaka. Kot nič je tedaj, v vzponu mladosti, svoje nasprotnike ugnal v kozji rog. Njegovi udarci so bili trdi, žogice so se z vso silo poganjale

1 Nemško Thaja, češko Dyje, obmejna avstrijsko-češko-slovaška reka na severu Avstrije.

2 Mesteci severno od Dunaja v Waldviertlu v Nižji Avstriji.

proti vedno bolj utrujenemu protiigralcu, ki svojih mišic ni znal pravilno uporabiti.
Toda ta spomin so bile pravzaprav samo še uboge sanje. Zdaj ni več imel mladostne moči. Zdaj se ni več mogel zaščititi pred nasprotnikom. Sreča ga je pustila na cedilu.
Sicer je še srečeval znance, toda nekdanji prisrčni razgovori in prijateljski stiki so se razpustili v nič, kot da bi jim z loparjem zadal smrtni udarec. Zdaj je taval skozi bedno praznino. Po njegovi notranjosti se je začela razraščati rezka bolečina.
Tenis, loparji in žogice so bili vedno bolj neizprosni rablji njegove vznemirjene podzavesti. Žogice so hitro in ostro poskakovale sem in tja, zdelo se mu je, da udarjajo od vsepovsod in ga mučijo s težkimi temnimi spomini. Poskakovale so čez gozd in čez reko, podile so se čez grmovje in koprive in švigale nad hrošči in metulji ob bregu Thaye. Bežale so čez obraze lepih in grdih žensk, čez polje, vodo in čez mizo, videl jih je nad cerkvijo in nad krošnjami visokih dreves.
Nekaj čudnega se je podilo po zraku, z vso silo je žvižgalo med zamahi in udarci iz daljave v daljavo. Je bilo to, kar je nenadoma začutil sredi hitre hoje po mestu, nekakšna obsedenost? Ali pa mogoče strah? Vse to, kar je zdaj doživljal, ga je namreč neznansko bolelo. Mučilo ga je kot grozeča nejasna nevarnost, kot zakrita neodkrita bolezen, ki te nenadoma zadene z vso močjo in vrže ob tla. To, kar se je zdaj podilo po njegovi duši, je bilo hujše od lakote, izčrpanosti, sovraštva, ljubezni.
Spet je začutil, da stoji za njim, čeprav je bila nevidna. Toda zdelo se mu je, da je tu namerno kot steklenice vina in bleščeči kozarci na praznični mizi, ki hrepeneče čakajo, da imenitni gostje med slavnostnim obedom z njimi nazdravijo v čast in slavo življenja. Bila je tu kot skrivnostni pajčolan ali kot žgoče geslo in parola. Kot tesnoba. Kot upanje, ki ga je zagrabilo za zapestje in potegnilo k sebi. Sladki vonj poletja se je vzpenjal skozi vrtove, čez reko, nad cerkev, hitel je čez pokrajino kot teniška žogica in bil hiter in vedno hitrejši.
Hitel je iz mesta. Vedel je, da ga na skrivaj opazujejo domačini, skriti za majhnimi hišnimi okni. Zato je stopal hitro in z zravnano glavo.
Zagledal jo je že od daleč v bližini športnega igrišča, kamor je vedno znova zahajal. Šel je naprej, kot da je ne vidi. Ni je hotel nagovoriti. Ni bil več zadovoljen s svetom in življenjem. Pravzaprav ni ničesar pričakoval. Vse skupaj je bilo samo še rutina in navada. Dolžnost, s katero mojstriš življenski red.
Kljub temu jo je srečal vedno znova. Mlada črnolaska je bila slikarka ali učiteljica risanja in poročena z nekim dunajskim prirodoslovcem. Popolnoma ga je zmedla, čeprav očitno sploh ni vedela za skrivna čustva, ki so ga prevzela.
Skušal je iti mimo nje popolnoma mirno, ravnodušno, kot da je ne vidi. Kljub temu je na skrivaj pogledoval proti mladi ženski. Želel jo je nagovoriti, jo spoznati, vendar ni imel moči, da bi se ji približal.
Mesto je bilo zelo majhno. Zato jo je vedno znova srečal. Če je v večernem mraku sedel ob odprtem oknu, je včasih zaslišal njene hitre korake spodaj na cesti. V hotelski sobi ni imel prižgane luči, zato ga ni mogla opaziti, ko jo je skrivaj opazoval skrit za zaveso. Na njeno vitko postavo je ulična svetilka metala šop svetlobe in z migetajočimi prameni božala njene temne lase.
Ta mlada ženska je, ne da bi to hotela, na poguben način posegla v njegovo življenje. Bilo je kot v hudih sanjah. Na zunaj se ni pravzaprav nič zgodilo. Vendar je bila zmeda, ki je zaradi te temne omame vdrla v njegovo življenje, vseprisotna. Zdelo se je, da bo izgubil tla pod nogami. Svet je postal oster in ozek. Ni se več mogel mirno gibati. Čeprav je bil športnik, je iz dneva v dan vedno bolj izgubljal svojo nekdanjo prožnost.
Sanjal je, da je njegove gibe in premike razumela popolnoma napačno. Teniške žogice so se v njegovih morečih sanjah začele bliskovito premikati v vse smeri. Zadele so ga popolnoma nepripravljenega na zgornjem delu telesa. Zaradi bolečine v neposredni bližini srca se je sredi noči v mali hotelski sobi zbudil.

Žogice so blazno hitro poskakovale po temi. Neprijetno so se poganjale skozi noč in skozi vso to njegovo vrtoglavico. Slišal je nekakšen posmeh, zatišane krike, hehetanje. Nekdo se je norčeval na njegov račun. Vsekakor je bila neznosna noč.

V njegovi glavi je premočno zašumela Thaya. Voda se je valila od ene do druge misli, ki mu ni dala miru. Skrivnostno in nenavadno bučanje se je podilo po njegovi razboleli notranjosti. Čudna omotica ni hotela popustiti. In tu so bili veter in slepota in težko utrujeno dihanje. In zamahi. In loparji. In žogice. In voda. Veliko vode. Veliko grozne težke vode.

Zamahi, glasovi, obrazi, ženske, drevesa so se premikali v vedno močnejšem vetru po pokrajini. Vedel je, da mora zmagati, če jo hoče osvojiti. Mora udarjati, se poganjati, skakati, dvigati lopar, se z vsem telesom metati naprej in naravnost proti usodni žogi, vztrajati, upati, se boriti.

Nasprotnik je bil tu in je bil tam, povsod, vseprisoten. Vzkliki gledalcev so ga opominjali, naj bo previden. Včasih je dopustil protiigralcu, da se mu je približal iz levega kota. Tedaj mu je hitro nastavil past in bliskovito udaril. Pognal se je kot napeta jeklena vzmet daleč naprej in zamahnil. Toda kljub temu je bilo vse skupaj pravzaprav smešna vsota iz najrazličnejših malih zmešnjav.

Ko se je poganjal v ostrem loku za žogico, je čutil, da je mlada črnolaska naravnost čudovita. V modri poletni obleki je plahutala po globini njegove duše, bila je kot žogica, ki mu je ušla iz rok in je ni mogel več ujeti.

Bila je igra, bili so lasje in bleščeča polt in žareče krilo. Življenje je drvelo brezglavo sem in tja kot konj, ki se je strgal s povodcev. Upanje in razočaranje sta si nastavljala zasede. Igra življenja se je razraščala v večje in manjše protiigre. Pot mu je lil po obrazu. Hotelo ga je zadušiti.

V športnih čevljih se je smešno poganjal za žogico v lažnem upanju, da bo naredil najboljši vtis. Hotel je ugajati gledalcem, še bolj pa njej, usodni ženski, ki sploh ni poznala njegove usode in je zdolgočaseno opazovala lokalno tekmovanje, na katerega so jo povabili prijatelji.

Trikrat mu je uspel premišljen udarec, toda potem so se mu zašibila kolena. Okrog njega so bili samo še hitri ostri glasovi, mraz in tema. Nekje zadaj je bilo vražje kričanje. Srce mu je premočno utripalo. Nekaj je stalo za njim. Ga vzdigovalo. Ga potegnilo navzgor. Sladko in strašno.

Sreča ga je v zadnjih letih zares pustila na cedilu. Mladi moški so uporabljali na tekmovanjih novo tehniko, ki ji ni bil kos. Vedno znova so bili kot protiigralci naravnost odlični. In on? Pred leti je bil zagotovo prvovrsten. Nastopal je proti Čehom in Angležem. To so bila čista, trezna tekmovanja, brez erotičnih čustvenih obremenitev, brez strahu pred mračnimi vzkliki iz ozadja.

Takrat je bil pogumen. Če mu je tu in tam vseeno spodrsnilo, je dobro vedel, da lahko to ob prvem novem tekmovanju popravi in ponovno zmaga. Toda zdaj?

Zdaj ga je potisnilo v zadnji kot. Zdaj se je mučil z ostanki svojega znanja pri upokojencih in tekmovalcih spodnje tretje kategorije. Čeprav niti tu ni več imel pravega uspeha, je hotel znova dokazati, da je še vedno samo on tisti tekmovalec, ki edini odloča, kako se bo igra končala.

Na trenutke se mu je kljub temu zazdelo, da lahko še enkrat začne od začetka. Kot takrat, ko je po koncu druge svetovne vojne s starši pribežal iz Ljubljane v Avstrijo na Koroško. Samo tako so si pod najtežjimi pogoji rešili življenje, ker bi jih komunisti, ki so prevzeli oblast, kot svoje nasprotnike pobili kot nevaren mrčes. Takrat so daleč od doma z neverjetno, nenavadno silo zagrabili usodo v svoj prid in začeli na tujih tleh graditi svoj novi močni svet ... Ja, še enkrat je hotel biti svež in mlad. Napolnjen s srečo in velikimi pričakovanji, s prijateljstvi in z ljubeznijo ...

Če je zaprl oči, so se v njegovi notranjosti takoj pojavile teniške mize. Temnozelena polja so se pravokotno premikala v smeri žogice, ki je brez prestanka letela na drugo stran proti nasprotniku. V prsih ga

je stiskala bolečina. Življenje se je razraščalo v krutega protiigralca, ga potiskalo na stranski tir. Ogrožati ga je začel celotni namiznoteniški sistem Raabsa in Drosendorfa skupaj z mlado črnolaso žensko in vsemi vidnimi in nevidnimi protiigralci, ki so se, kot se mu je zazdelo, zarotili, da ga uničijo.

V hotelski sobi je odprl aktovko in položil na mizo fotografije svoje žene in otrok. Vedel je, da ne ravna prav. Vest mu ni dala miru. Bolečina v njegovi duši je bila neznosna. Z roko je pobožal fotografije vseh treh otrok. Vse okrog njega se je pravokotno postavilo proti njemu. Vest ga je pekla v dno duše.

Mlada črnolaska je bila volčja češnja na bregu Thaye. Vrgla je senco na njegovo življenje v trenutku, ko je to postalo težko in naporno. Vendar je ni mogel pozabiti. Vedno znova se je pojavila v njegovih sanjah in prividih. Bila je nevarnejša od teniških žogic, ki ga več niso hotele ubogati. Očitno so bile pokorne samo njej, ki je v temni hotelski sobi stala za njegovimi sanjajočimi očmi in mu na uho nastavila svoje poželjive temnordeče ustnice.

»Boste zmagali?« je zaupno zašepetala.

Bo zmagal?

Besno je dvignil lopar in ga pognal po razbrzdanih žogicah, da so strmoglavile v njegovo dušo.

Kdor tvega, ta tudi zmaga!

Žogice so bile neizprosne. Drvele so po cesti proti igrišču na robu mesta, se kotalile v noč in v sanje.

Premetaval se je skozi spanje, molil in moledoval, prosil za milost, da se lahko umiri.

Sredi noči se je nenadoma pognal s postelje, prižgal luč in se z nejevoljno razprtimi ustnicami usedel pred ogledalo.

Vse skupaj je bilo obžalovanja vredno. Ampak kaj lahko sploh stori?

Kaj bodo rekli vsi tisti, ki ga poznajo od prej, če izvejo za njegovo bedasto obnašanje? Kaj bo rekla njegova žena, če jo brez pravega vzroka zapusti samo zaradi lastne nespameti in omamljenosti? Kako bodo gledali otroci na očeta, ki jim je obrnil hrbet, ko so ga najbolj potrebovali?

Usoda ga neprizanesljivo potiska navzdol, v temo, vendar manjkajo vprašanja in odgovori. Tu, v mestecu ob vijugasti reki, kjer mu je vse tuje, ni svoboden. Kaj lahko sploh naredi?

Slaba vest ga poganja na drugo stran mesta. Stopa čez prazni trg, daleč ven proti reki in gozdu ob češki meji.

Na športnem igrišču so spet tekmovali. Igra ga je prevzela. V sebi je začutil nenavadno presežno moč. Še enkrat je hotel vse sile svoje mladosti pognati proti nasprotniku. Z enim samim zamahom, v katerem so bili združeni vsi zamahi njegovih dvajsetih tekmovalnih let, je hotel zmagoslavno zadeti pinkponkovski obraz svojega protiigralca.

Lopar je dvignil visoko v zrak, se zagnal v zadnjo in dokončno neumnost. Poravnanje vseh računov dolgega čudnega življenja, poželenj, ljubimkanj, ljubezni, zakonske zveze in norega pinkponka. Kratko in jedrnato. Majhna zasebna katastrofa, ki bo dokončno predrugačila in zapečatila njegovo življenje. Zaustavil se je sredi igre. Protitekmovalec se je zasmejal. Črnolasa ženska je bila zelo daleč. Hrup na športnem igrišču ob Thayi je postajal nemogoč.

Žogice so se mu s predrzno ihto poganjale skozi glavo. Postajalo je smešno in vrtoglavo.

Kot da bi okamenel, se je zaustavil in takoj začutil, da je ostal brez loparja in brez zamaha. Počutil se je popolnoma izgubljeno. Zdelo se mu je, da so se žogice prilepile na mrežo nad tekmovalno mizo in je zdaj, ko se je vse zarotilo, dokončno brez moči. Zamajal se je kot v megli skozi loparje in žvižge mimo kričanja tekmujočih daleč proč proti šumenju narasle reke pod mestnim obzidjem.

V hotelski sobi je bilo potem mirno. Od daleč je zaslišal nežno glasbo iz radia. Zaslišal je tiktakati lastno zapestno uro. Zdaj bo zares moral za vedno odpotovati. Se vrniti domov v pravo življenje. Nikoli več ne bo obiskal mesteca ob reki.

Jurij Dobravec

Pravičnost v odnosu med človekom in naravo

Pravičnost je odnos, v katerem vsak ohrani svoje mesto in vlogo, s čimer se ohranja celovita hierarhija in ubranost. (Platon, Πολιτεία/Država)

Splošno o pravičnosti

Pravičnost je vrlina, ki ne more biti drugačna kot dobra. Je nekakšna nujna spremljevalka drugih temeljnih človekovih vrlin, ki so dobre le v primeru, če so tudi pravične.[1] Na primer zmernost, pogum in preudarnost: če niso tudi pravične, niso zares vrline, so le trpinčenje, junačenje in dlakocepstvo. Celo za ljubezen, ki jo človeštvo smatra za največjo vrlino, bi lahko rekli, da ni ljubezen, če ni pravična. Zato je pravičnost popolna vrlina.[2] Pravičnost je od znotraj, velja v vse stani, do vsega okolja in tudi navznoter, do sebe.

Vzemimo altruizem, ki je sicer pohvalna in dobrodošla osebna lastnost, vendar je običajno ozko omejena in ne more trajati. Omejuje jo pravičnost, in sicer tako, da prepreči izkoriščanje. Tudi samoizkoriščenje, in tudi v naravi, kjer opažamo pojave, podobne altruizmu.[3] Narava je na ta način pravična: je radodarna, vendar si živa bitja in neživo okolje medsebojno postavljamo meje – lahko bi rekli, da gre za meje, do katerih se sme v borbi za obstanek in v toku evolucije. Meje med živimi sistemi so dinamične.[4] Ob bližanju meje se pojavijo opozorila, ob prestopu lahko uničenje osebka ali populacije. Meje in bližanje ter gibanje in odnosi niso nujno zavestni v smislu človekovega pojmovanja zavesti.

Razlika med prav, pravico in pravičnostjo je v kakovosti odnosa. *Prav* za svoj obstoj ne potrebuje odnosa, lahko obstaja sam na sebi. Svoj prav ima lahko brodolomec na samotnem otoku. *Pravica* je enostranski odnos posameznika ali bitja ali družbe do drugega posameznika ali bitja ali družbe. Lahko jo damo ali vzamemo. *Pravičnost* je samonikla, priučena, privzgojena ali pridobljena notranja drža, ki se razvije na podlagi večstranskega odnosa s soljudmi, nečloveškimi bitji, družbo in celotno okolico, in hkrati te odnose trajno vzdržuje.

Razlika med *prav* in *pravičnostjo* je tudi v trajanju. *Prav* je lahko le zdaj in se določa ali spoznava od primera do primera glede na okoliščine. *Pravica* je omejena na določeno kulturo in način življenja. *Pravičnost* pa ima časovno dimenzijo in praviloma presega civilizacijo oziroma kaže težnjo po preseganju civilizacijskih okvirov. Pravičnosti, ki so v naravi, bi lahko uvrstili v to zadnjo kategorijo. Tu se združujeta pojma narave kot *stvari* v naravi in narave (naravnosti) kot temeljne *značilnosti* stvari.[5]

Jaz imam prav se bistveno razlikuje od *to je prav*. Razlika je vzporednica razliki med *imeti* in *biti*.[6] Imeti

1 Kant (1785) trdi, na ni nič v osnovi dobro, razen dobra volja. Govori o dobri volji kot vrlini, ki šele naredi darove duha ali lastnosti značaja za dobre. Prav podobno je s pravičnostjo. Dobra volja je izključno, pravičnost pa delno predmet človekove odločitve in dinamičnega vztrajanja pri tej odločitvi.

2 Aristotel v *Nikomahovi etiki* (~230 pr. Kr./1974, V. knjiga, 3. poglavje) pravičnost označi za popolno vrlino, ki se odraža le v odnosu do bližnjega. Njegova opredelitev pravičnosti je blizu legalnosti in se pretežno nanaša na pravno urejene odnose v družbi. Aristotel je bil Platonov učenec.

3 Altruizem kot diametralno nasprotje egoizma obravnavajo mnogi psihologi, sociologi, filozofi in evolucionisti. Richard Dawkins na primer v svoji knjigi *Sebični gen* (1976/2006) podrobno obravnava razmerje med egoizmom in altruizmom na evolucijsko-biološkem nivoju. Artur Štern (1996) v knjigi *Altruizem* poleg obstoja egoističnega gena, ki se pojavlja v naravni selekciji, govori tudi o tako imenovanem altruističnem genu, povezanem s skrbjo za preživetje potomcev ali medsebojno pomočjo v gnezdu oziroma družini. Altruizem je omejen na sobivanje in sorodstvene ali prijateljske vezi.

4 Odnosi med prvinami in procesi v naravi so v dinamičnem ravnovesju (stabilno ravnotežje, homeostaza). O tem so pisali že v antiki, na primer Herodot. Meja zato prostorsko in časovno ni natančno določena. Pri bitjih, vrstah in njihovem okolju govorimo o tolerančnem območju, ki ima kritični minimum in kritični maksimum. Prestop kritičnih točk pomeni prehod v anabiozo (latenco), lahko tudi smrt ali izumrtje (Tarman, 1992).

5 V svoji knjigi *O naravi stvari* (latinsko *De Rerum Natura*) je rimski pesnik Tit Lukrecij Kar (60 pr. Kr. /1959) v dolgi pesnitvi pojasnil ta pogled na stvarstvo.

6 Ribič sedi na pomolu in lovi ribe. Mimo pride poslovnež in ga vpraša: »Zakaj loviš ribe na tako primitiven način? Zakaj si ne nabaviš dveh palic in mreže, ki bi jo nastavil v morje?« Ribič ga začudeno pogleda in vpraša: »Zakaj bi lovil z dvema palicama ali z mrežo?« »Da bi ulovil več,« mu odgovori svetovalec. »In zakaj bi ulovil več,« vpraša ribič. »Če bi ulovil več, bi imel več denarja!« »In kaj

prav pomeni nekaj imeti od zunaj. Biti prav pomeni, biti od znotraj in hkrati biti pravičnost. Pravičnost ne govori o tem, da imam jaz prav, čeprav morda imam prav. Pravičnost je v družbi sestavljenka iz vseh *prav* skupaj. Nekakšno povprečje, ki teži navzgor. V družbenem smislu je to idealna demokracija in idealna politika – ali bolje rečeno, trenutno boljše ne poznamo. Lahko bi rekli, da skupaj z družbenim razvojem iz množice subjektivizmov, torej osebnih *prav*, zraste *skupni prav*, ki je pravičnost.[7] Vmesna stopnja je lahko pravica, vendar le v institucionaliziranih sistemih. Za pot proti skupnemu *prav* celo ni pomembno, ali ta proces teče po principu evolucije narave, zakonitostih družbenega ali duhovnega razvoja, ali pa je posledica načrta nečesa ali nekoga nad človeštvom, na primer duha ali Duha. Pomembno pa je, da se na tej poti samodejno izključuje zasebni ali kratkoročni skupinski interes. [8]

Če ima človek do narave interes, potem ni pravičen. Kajti pravice, ki jih človek dodeli naravi ali njenim delom, so v jedru človekov interes. Vendar moramo biti pazljivi: zadovoljevanje življenjskih potreb ni interes. Tudi dejavnosti znotraj bioloških tolerančnih meja so le redko interes, običajno niti ne trajajo dolgo. Človekov interes se izraža v izkoriščanju in kopičenju na tuj račun, na račun ostale narave ali drugih ljudi.[9] To je enosmerni odnos: *vzemi in zbeži*, ki je enak odnosu *jaz imam prav*. Naravna pravičnost je blizu naravnemu pravu in vesti. Naravna pravičnost predvsem posluša in opazuje.

V naravi ni opaziti, da bi imela interes do človeka. Narava se je večino časa, milijarde let kar obstaja, razvijala brez človeka.[10] To pomeni, da bi verjetno brez človeka obstala tudi v prihodnje. Morda bi se razvil nov človek, drugačen, nov paraneandertalec. Očitno je v naravi razvoja pravičnosti pomembna prvina čas.[11] Za noben trajni naravni proces ni mogoče trditi, da je človek v njem nenadomestljiv. Človek to celo sam dokazuje, saj se je v času duhovnega in družbenega razvoja tako izločil iz narave, da razen biološke smrti praktično ni več neposredni del nobene prehranske verige. Sami smo to stanje poimenovali z navideznim dejstvom, da človek nima naravnih sovražnikov.[12]

Naravni zakoni in naravne konstante[13] v znanem vesolju so za človekovo dojemanje očitno absolutni.[14] V času obstoja človekove zavesti in meritev se vsekakor niso toliko spremenile, da bi človek to opazil. To nas lahko napelje na misel, da so naravnane prav.[15] Vendar to ne pomeni, da se ne morejo spremeniti ali da človek ne bo v prihodnosti odkril dinamike: odnos med človekom in naravnimi zakoni je namreč relativen. Človek naravne zakone lahko samo odkriva. V primerih, ko se vzporedno spreminjata naravni zakon in dojemanje zakona, pa sprememb pravzaprav sploh ne moremo odkriti. V tem smislu je ostala narava vedno prav in hkrati pravična in tega ji ni treba, niti nima interesa dokazovati. Pri naravnih zakonih ima pravičnost izrazito močno časovno dimenzijo.

Naravni zakoni so nekakšen model za človekove odnose in človeške zakone in pravila. Mnoga pravila so že uveljavljena in predstavljajo lahko že skoraj nezaznavni del kulture, na primer moralo. Nekatera

bi z več denarja,« se še vedno muči ribič. »Z več denarja bi si kupil čoln.« »In kaj bi s čolnom,« sprašuje ribič. »Sčasoma bi imel ladjo.« »In kaj bi z ladjo,« vpraša ribič. »Ladjo bi dal v najem in živel od najemnine!« »In kaj bi delal potem,« vpraša ribič. »Nič, sedel ob morju,« odvrne poslovnež. Ribiču se razvedri obraz in reče: »Ja, saj to že sedaj delam!«

7 Ontološka metoda je pogosto uporabljen logični postopek oziroma pristop k razlagi stanja, ki ga sicer ni mogoče objektivno spoznati, ker je človek – posameznik omejen na svojo subjektivnost (razum oz. lastno notranjost). Rezultat je pravzaprav relativna pravičnost, ki se s časom, novimi spoznanji in nadaljevanjem logičnega postopka v okviru ontološke metode spreminja. Metoda povprečenja velja ob upoštevanju časovne dimenzije in je nikakor ne moremo uporabiti pri vsakodnevnih dogodkih.

8 Kant v *Kritiki praktičnega uma* (1788/1993) osebni interes označuje celo kot samoljubje in iskanje osebne koristi, ki vodi k zlu.

9 Zanimivo je razmišljanje krščanskega pridigarja Janeza Zlatoustega iz 4. stoletja, ki pravi, da smo za reveže dolžni skrbeti zato, ker smo jim v bistvu dolžni vračati, kar smo jim vzeli. Misel bi lahko aplicirali na odnos človeka do narave: dolžni smo vračati to, kar smo vzeli, torej skrbeti za kroženje v naravi. To zadostuje.

10 Paleontologija odkriva sledove človeku podobnih bitij v zemeljskih plasteh, ki niso starejše od 3 do 6 milijonov let. Od prvih človeku podobnih bitij, ki so kazala določene podobnosti kulturi današnjega človeka (npr. znamenita Lucy (*Praeanthropus afarensis*) iz vzhodne Afrike), se je razvilo in izumrlo več stranskih vej hominidov. Najbolj znan je neandertalec (*Homo neanderthalensis*) z relativno visoko razvito kulturo, ki se verjetno ni mešala s kulturo drugih človečnjakov tistega obdobja. Bival je v severnem Sredozemlju v obdobju okrog 1 milijon let nazaj, istočasno z vrsto, ki danes prevladuje, *Homo sapiens*. Ali so prej obstajala kakšna druga razumna in zamozavedajoča se bitja, ne vemo.

11 Z dimenzijo časa imamo ljudje težave tudi v fizičnem svetu. Po več kot sto letih posebna teorija relativnosti, ki vsebuje relativnost časa, še ni prešla v splošno rabo, čeprav je po svoji praktični logiki silno enostavna.

12 Izraz naravni sovražnik se je uveljavil v naravoslovni ekologiji, vendar nima negativnega prizvoka sovraštva. Izraz naj bi predstavljal osebek ali vrsto na višji stopnji prehranske piramide. Žal je tudi pogosto uporabljen izraz prehranska veriga zavajujoč, saj gre v naravi povsod za kroženja. Razlog je v subjektivnem dojemanju narave, v kateri mikroorganizmov oz. tako imenovanih razkrojevalcev in njihovih dejavnosti ne opazimo ali jih namerno ignoriramo, razen, kadar zbolimo.

13 Tu so mišljeni osnovni zakoni in konstante, kot so tridimenzionalnost prostora, hitrost svetlobe v praznem prostoru, gravitacija, mirovna masa elektrona in protona, absolutna ničla temperature … Vendar nekateri pojavi, povezani s teorijami relativnosti, ki jih opažajo v oddaljenem vesolju, nakazujejo možnosti, da to vseeno niso absolutne ali brezrazsežne vrednosti.

14 Pojem zakona v naravi in zakona kot zakonodaje se v javnosti pogosto enači. Gre pa za bistveno razliko. Znanosti naravoslovja napredujejo in občasno pride do ključnih prelomnic ali obratov paradigm in s tem do novih zakonov, ki pa imajo značaj novih odkritij že obstoječega. Spremembe zakonov v zakonodaji so posledice človekovih idej, potreb, usklajevanj in odločitev.

15 Antropična načela, ki jih zagovarjajo predvsem antropocentrične struje v filozofiji fizike, pravijo, da so osnovne fizikalne konstante v vesolju uravnane natančno tako, da omogočajo obstoj življenja, kot ga poznamo.

moralna vprašanja se šele razvijajo. Na primer prevladujoče ukvarjanje s pravičnostjo pri medčloveških odnosih, ki se omejuje na sedanji trenutek[16] ali kvečjemu na obdobje pričakovanega življenja posameznika v duhu antropocentrizma ali utilitarizma, se vse bolj premika v urejanje odnosa do prihajajočih človeških generacij. Tako imenovana skrb za naravne vire za prihodnjega človeka namreč predstavlja velik miselni napredek, ki verjetno kaže na prihodnost v smeri poštenega odnosa do narave kot take.

Prav ima svoje nasprotje, ki je *narobe*. Vendar ljudje svet radi površno razumemo tako, da kar je prav, nima posledic, kar je narobe pa ima posledice. Tako razmišljanje je verjetno posledica strahu,[17] težnje človeka po ugodju, ali bolje rečeno večje človekove občutljivosti na trpljenje kot na ugodje.[18]

V družbenem življenju ima *narobe* za posledico kazen ali odpuščanje. Zavestna dejanja, ki imajo hude posledice, imajo dodatna imena, kot na primer zločin, smrtni greh in podobno. Namen kazni in odpuščanja za taka dejanja je urediti prihodnost odnosa ali odnosov v družbi. V odnosu med človekom in naravo je drugače. Da bi nas narava kaznovala ali nam odpustila, se pogosto zdi človeku, ker naravi vsiljuje svoj notranji jezik. Očitno gre za dvojni miselni obrat: človek je sprva pri kaznovanju sočloveka posnemal naravo, kot jo je pač v prazgodovini doživljal. Danes pa svoje lastno posnemanje skuša nazaj aplicirati na naravne pojave. Vendar druga živa bitja ne kažejo znakov, da bi razumela prihodnost ali imela interes, izražen za prihodnost. *Zob za zob*, *oko za oko* so proizvodi človekovih kultur. Interes ali naklep v pomenu, kakor ga danes razume človek, bi morda lahko našli pri živalskih vrstah, ki so po ustroju blizu človeka in jim človek priznava določeno mero inteligence. Pes ali konj lahko kažeta znake, podobne sovraštvu ali maščevanju. Vendar za čustva ni nobenih dokazov in gre pri tem zgolj za odgovore na dražljaje, ki živali povzročajo ali so povzročali neugodje in nimajo namena urediti odnosov ali razmerja za prihodnost. To, kar človek dojema kot maščevanje narave, so običajni naravni procesi, ki nimajo z interesom maščevanja nič. Še manj z naklepom.

Nasprotje od *pravičnosti* je *krivičnost*. Vendar krivičnost ni nujno obratna od pravičnosti. Lahko je le izkrivljenost ali odklon od tistega, kar je prav. »Narava je krivična do njih« ali »narava jih tepe«, pravimo za ljudi, ki živijo na območju potresov ali poplav. Čeprav ob tragičnem dogodku sočustvujemo z žrtvami, se upravičeno sprašujemo, kakšen je bil odnos človeka do narave takrat, ko je na vprašljivih območjih gradil svoja bivališča. Verjetno površen, če ne celo nasilen. Graditelji, pa tudi svetovalci in uradniki s področja varovanja narave se časovne dimenzije svojih odločitev večkrat premalo zavedajo.

Pravičnost nekateri razumejo v smislu enakosti[19] ali enakopravnosti.[20] Enakosti v načelu ni, niti v predmetih niti v odnosih: vsaka stvar in proces sta unikatna. Pravičnost zato ne more biti sinonim za enakost niti v primeru medčloveških odnosov, še manj pri odnosu ostale narave do človeka. Vsakemu svoje – po njegovih ali njenih zmožnostih – je morda višji ideal človekove medsebojne pravičnosti. Narava človeku posamezniku in človeški družbi očitno dejanja prepušča ne glede na posledice. Težko je presoditi, ali gre pri tem za pravičnost narave do nas ali morda le za potrditev marginalnosti obstoja človeka na Zemlji.

Problemi človekove pravičnosti do narave

Poleg neposrednega uničevanja fizične narave, ki ga vsi ljudje obsojamo in ga tu ne obravnavamo, je v družbi prisotnih več pojavov posrednega uničevanja. Oblike so različne, za vse pa je značilno, da vzpostavljajo družbeno klimo, ki omogoča uničevanje, hkrati pa same na sebi ostanejo na videz neomadeževane. Gre za populizme, od katerih velika večina temelji na odnosu oziroma nasprotovanju med enim *prav* in drugim *prav*.

Posredno uničevanje narave delim na tri stopnje. Uničevanje prve stopnje je neposredno pretirano kopičenje bogastva naravnih virov. Ta stopnja je danes v zahodnem svetu jasno razpoznavna in vse bolj velja za nezaželeno. Naslednji dve stopnji sta bolj zapleteni.

16 Ločimo več pogledov na etiko, nekateri to kategorizirajo v več etik. Deontološka etika razlikuje med prav in narobe ne glede na posledice dejanj. Immanuel Kant je zastopal celo moralni absolutizem: lagati se ne sme niti v primeru, ko morilec sprašuje za naslov žrtve. Gre torej za moralno ravnanje brez presoje. Teleološka etika upošteva možne posledice, ker je temeljni koncept primarna vrednota, neposredno moralno ravnanje pa je sekundarno. Krepostna etika, ki jo je utemeljeval Aristotel, za temelj postavlja človekove lastnosti oziroma kreposti/vrline. V bistvu se te etike ločijo po časovni dimenziji: krepostna izhaja iz preteklosti (zgrajenosti človeka, značaja …), deontološka se zgodi zdaj, teleološka pa gleda v prihodnost. Glede na šibkosti človekovega dojemanja preteklosti in prihodnosti je povsem razumljivo Kantovo gledanje, da sta ključni dobra volja in odločitev zdaj.

17 O strahu kot morebitnem gonilu urejanja odnosa človeka do narave lahko beremo pri nemškem filozofu Hansu Jonasu, ki pa odnos do narave odlično izpelje v potrebo/nujo po civilizacijski odgovornosti.

18 Ugodje ali zmožnost trpljenja sta pogosto merili za upravičenost ali neupravičenost dodeljevanja pravic živalim. Načelno naj bi večje pravice dodelili tistim nečloveškim živalim, pri katerih opazimo obnašanje, podobno trpljenju (prim. Singer, 1979, Cavallieri, 1999/2005).

19 Enakost bi lahko razumeli kot pravičnost na primer pri razdeljevanju merljivih človekovih izdelkov: vsak dobi en hleb kruha, ki tehta en kilogram. Vseeno to ni nujno pravičnost, saj majhnim otrokom verjetno zadostuje manjši kos in bo prevelikega morda celo zavrgel, težkim fizičnim delavcem pa znatno večji.

20 Enakopravnost je izvorno pravni izraz, ki poudarja enake pravice pred zakonom. Pravičnost v pomenu enakopravnosti sodi v kategorijo »imeti pravico«. Če so zakoni nepravični, je enačenje enakopravnosti s pravičnostjo nevzdržna. Proti takim zakonom ali družbenim sistemom se je treba boriti.

Drugo stopnjo bi lahko imenovali *populistična uporaba antropomorfizmov* pri uničevanju narave. Mnoge današnje okoljske politike vsebujejo interes druge stopnje, ki pomeni subtilno nadaljevanje borbe proti naravi. Na primer, interes politike komunalnih sistemov ni zmanjšanje odpadnih snovi (in s tem lasten poslovni propad), ampak ustrezen odvoz, sortiranje, odlaganje. Trenutno se nam vsem zdi prav, da ustrezno ravnamo z odpadki, da imamo to področje urejeno. Vendar je ta *prav* kratkotrajen. Boljši *prav* bi bil na primer zmanjševanje količine odpadkov na izvoru. To vsak razume. Drug primer: interes svetovnih držav pri ukvarjanju z globalnim segrevanjem očitno ni zmanjšanje izpustov toplogrednih plinov, ampak trgovanje z njimi in borzni nadzor drugih gospodarstev.[21]

Populizmi so značilni za mnoge okoljsko naravnane ali tako imenovane zelene politične stranke ali skupine, ki pogosto izrabljajo dejanske probleme odnosa med človekom in naravo kot sredstvo za doseganje lastnih ciljev in interesov, ki niso izključno v smislu zagovarjanja narave. Ključno vprašanje pri tem je, *kdo* in predvsem *kako* se nekdo lahko postavi za zagovornika narave[22] oziroma kako zagovorniki vedo, kaj je za naravo prav ali pravično.[23] Populizmi druge stopnje se veliko ukvarjajo z globalno, oddaljeno naravo, svoja dejanja pa pogosto neupravičeno utemeljujejo na ekozofiji ali tako imenovanih globokih ekologijah.[24] Značilnost populizmov je kratkotrajno, a izjemno močno delovanje.

V luči populizma se ob skrbi za naravo pogosto pojavlja ideja problema prenaseljenosti Zemlje s človeško vrsto.[25] Posledično se spodbuja regulacija povečevanja posameznih populacij ali ljudstev. Tovrstne ideje so same v sebi kontradiktorne: človek istočasno priznava evolucijo kot edino teorijo razvoja, hkrati pa ne priznava človeškim sopopulacijam možnosti poljubnega razvoja.[26] Takšna pravičnost oziroma nepravičnost je pomembna v odnosih med ljudmi,[27] s stališča narave pa je to nepomembno oziroma celo nevarno, da se ogroženost narave in domnevna obremenjenost Zemlje v teh primerih uporablja kot izgovor za povsem druge cilje izbrane človeške rase.

Populizmi, povezani s tako imenovanimi naravnimi katastrofami, maščevanjem narave ali šibo božjo, so zgolj antropomorfizmi: človek ostali naravi vsiljuje lastnosti, ki jih pri sebi oziroma pri svojih bližnjih ne mara. Ti antropomorfizmi so orodje manipulacije, ki se začne s šibko utemeljenim[28] opozarjanjem, praviloma pa nadaljuje v smer opravičevanja nadvladovanja, in še naprej kar v izkoriščanje narave, neposredno ropanje in neupravičeno bogatenje s prodajo naravnih dobrin. Človek končno naravo proglasi za krivično oziroma za sovražnika zato, da se lahko bori proti njej. A to ni borba za obstanek v toku evolucije. Nasprotno. To je neracionalno izčrpavanje človeštva.

21 Kjotski protokol je meddržavni sporazum, s katerim skušajo države zmanjšati izpuste toplogrednih plinov, ki vplivajo na spremembe v ozračju. V veljavo je stopil leta 2005. Protokol je kljub mnogim kompromisom v osnovi solidno zastavljen, vendar imajo države z izmerjenimi zelo velikimi izpusti toplogrednih plinov različne poglede na izvajanje. Kasnejša srečanja državnikov v okviru sledenja izvajanju protokola kažejo, da se razlike med pogledi posameznih držav vse bolj razhajajo.

22 Peter Burdon (2010) povzema mnoge avtorje in trdi, da je dodeljevanje ali nedodeljevanje pravice v vsakem primeru povezana z interesom in lastnino. Tudi David Delaney (2003) kategorično zavrača zgolj pravno reševanje problema odnosa človeka do narave. Trdi, da ima pravo svoje norme in prakso, ki obravnava odnose človek-človek. Tudi v primeru delikta proti drugim bitjem.
Zagovornikom živalske bioetike mnogi kritiki očitajo kontradiktornost njihovih zahtev. Ko primerjajo znanstvenike, ki delajo laboratorijske poskuse na živalih, z morilci ali nacisti (pravzaprav specisti), se ne zavedajo celovitosti pomena preizkusov na živalih. Izjemno redki zagovorniki pravic živali se ob bolezni odpovedo jemanju zdravil. Zdravila pa praviloma predhodno preizkušajo na živalih.

23 Holmes Rolston (1993) na primer trdi, da dodeljevanje pravic naravi ni možno, ker je narava izven dosega človekovega prava in se ob tem sprašuje, kako moremo sploh dodeliti pravice vsej naravi skupaj: morali bi jo posameznim bitjem ali vrstam. Jasno, čemu kitu dodeliti pravico gnezditi na drevesu.
Poznamo tudi drugo stran: Deklaracijo o pravicah matere Zemlje, ki so jo leta 2010 Združenim narodom uradno predlagale Južnoameriške države.

24 Globoka ekologija (*deep ecology*) je filozofija in holistično gibanje. Zavzema se za uveljavitev nove etike, v kateri bi narava dobila njej pripadajoče etične pravice. Utemeljitelj Arne Naess (1973) se naslanja na različne predhodnike, na primer Henryja Thoreaua (Walden – 1854), Johna Muira (Sierra Club – 1874) in Alda Leopolda (The Sand County Almanach – 1949). Posamezne podobne vsebine, vendar parcialno, obravnavajo tudi druge zahodne filozofije, na primer Gaja (Loevelock, 1970), razvoj praktične filozofije pravic živali (Singer, 1975), neomarksizem v Evropi (npr. Pierre-Félix Guattari, 1989, 1992), pogled nekaterih krščanskih ekoteologov (npr. Thomas Berry). Kljub deklariranemu ekocentrizmu so ta gibanja deležna določenih kritik. Predvsem jim očitajo evrocentrično malomeščansko gledanje na naravo in s tem subtilni antropocentrizem, saj vsa trdijo, da je treba naravo ohranjati, če hočemo preprečiti katastrofo, s čimer pa v bistvu mislijo na izumrtje človeka.

25 Trdnih dokazov, da je prenaseljenost Zemlje s človeško vrsto razlog za uničenje planeta, ni. Ker ne poznamo drugih naseljenih planetov, delamo zaključke/statistike na podlagi enega primera. Gre za poenostavljeno posploševanje iz primerov posameznih območij, kjer je mogoče zanesljivo potrditi korelacijo med razvojem industrije in količino odpadnih snovi. Običajno so ta območja časovno ali prostorsko daleč od strokovnjakov, ki se ukvarjajo s temi vsebinami.

26 Dejansko ne poznamo metode, s katero bi lahko dokazali, da procesi spreminjanja velikosti posameznih populacij niso del evolucije in borbe za obstanek. Če namreč evolucijo priznamo kot veljavno teorijo, ji moramo priznati tudi možnost lastnega izničenja ali lastne rasti.

27 Lahko gre celo za prikrita duhovna nasprotovanja. Mnogi ljudje se istočasno navdušujejo nad duhovnostjo daljnega vzhoda, hkrati pa se strinjajo, da je treba uravnavati številčnost kitajskih, indijskih in drugih azijskih ljudstev, ker nas bodo sicer preplavili. Iz zgodovine poznamo nekatere vzporednice med degenerativnim obnašanjem družbe, vnosom intenzivnosti neavtohtonih duhovnosti in povečevanjem strahu pred samopropadom, na primer Perzija, Egipt, Kelti in Veneti Srednje Evrope, Rimski imperij.

28 Manipulacije v primerih odnosa med človekom in naravo najbolj pogosto temeljijo na posameznih dejstvih, ki so izločena iz konteksta in pretirano poudarjena, ozkem gledanju na določen pojav ali (vsebinsko, predvsem pa časovno) pomanjkljivem razumevanju osnovnih značilnosti pojava.

Tretja, še bolj subtilna stopnja opravičevanja uničevanja narave se zbudi v nas samih, ko zadovoljno kimamo vsem, ki razkrinkavajo prejšnji dve stopnji uničevalnega odnosa do narave. Namreč: »Dobro se počutim, ker ne eni ne drugi nimajo prav; torej je tudi meni dovoljeno ne-delati-prav.« Če so ključni izvajalci prve stopnje uničevanja narave velike industrije, ki jih običajni človek dojema kot pojav, na katerega nima vpliva, in če so izvajalci druge stopnje pretežno politične organizacije, s katerimi se volivci večinoma ne poistovetijo popolnoma, je tretja stopnja del splošnega bega današnjega človeka stran od samega sebe. Zato je to najtežja stopnja, ker je v človeku znotraj.[29] Zaradi mikro obsega in (po naših merilih) neodzivnosti narave jo je zelo enostavno prikriti. Manjše možnosti odkritja pa pomenijo manjše možnosti usklajevanja in medsebojnega brušenja[30] oziroma s tem tiho uveljavljanje svojega *prav* namesto dialoškega oziroma povprečnega *prav*, ki se v toku časa razvije v pravičnost. Tretja stopnja ima največji vpliv na naravo v človekovi neposredni bližini, v primeru velikega števila ljudi s takšnim odnosom pa so vplivi lahko presenetljivo obsežnejši. Pogosto je stopnja izjemno dolgotrajna in globoko ukoreninjena.

Poskusi poti k bolj pravemu *prav* in pravičnejši pravici

Naravna pravičnost človeka do narave je objektivnost iz množice subjektivnih in v odnosu izbrušenih *prav*. Zapisana je v modrostih, vendar ne parcialno v posameznih stavkih, ampak v celovitosti teh modrosti. Modrosti so na primer pravljice, torej prave pravljice, ne zgodbice ali pripovedke. Morda se jim zato reče *prav*ljice.[31] Modrosti so svete knjige verstev, in sicer tistih zapisov, ki jim tudi druga verstva priznavajo svetost. Pri tem imajo odločilno vrednost originali, ne samovoljne razlage, niti ne njihove izpeljanke. Sploh pa ne dejanja njihovih članov ali predstavnikov, ki jih druge družbene skupine doumevajo kot negativne – ne glede na njihovo dejansko negativnost.

Pravica se na sedanji stopnji človekovega razvoja uresničuje v okviru prava ali v ožjem smislu zakonodaje, ki jo človek ustvarja kot družbeno pogodbo v okviru specifičnega kulturno-družbenega razvoja. Vendar tu naletimo na past, ki izvira iz samovoljne razlage ločnice med etiko in pravom. Pravo je zelo enostavno izkoriščati v namen zatiranja pravičnosti, etike in vesti. Če človek opusti, zanemari, izgubi ali zatre vest, se pri ravnanju sicer lahko ravna po pravu, torej napisanih zakonih, družbenem povprečenju pravičnosti. Pravo zato ni nujno pravičnost. Lahko je zelo dober približek, če vanj niso vključeni interesi – razen seveda osnovnega skupnega interesa, da se nekaj uredi prav.

»Delamo v skladu s predpisi,« je pogost izgovor, ki že sam na sebi kaže, da se človek zaveda, da ni nujno, da je vse prav in pravično, kar je ali ni naredil, je pa v skadu z veljavnim pravom, čeprav zelo sveže dogovorjenim. Če je takšna izjava še kolikortoliko upravičena v primeru, da se oškodovana stranka lahko brani z istim ali podobnim sistemom prava, pa nastane problem, če nasprotna stranka ne uporablja tega prava, če torej uporablja ali razume na primer naravno pravo,[32] ki je praviloma bliže vesti – ali še več, če sploh ni subjekt v nobenem pravnem procesu ali sistemu.[33] Če se torej, tako kot narava, sploh nima interesa upreti drugemu interesu. Uporabljati pravo v odnosu do narave je vprašljivo vsaj s treh vidikov. Prvič – *vsebinsko* ne vemo, kaj narava želi, pričakuje ali potrebuje. Drugič – narava deluje v *konceptualno* drugačnem, ne-pravnem sistemu. Tretjič – *proceduralno*, saj narava kot taka ni bila udeležena v postopku priprave zakonodaje.

Pravica je tisti del pravičnosti, ki vsebuje varovalko s predpostavko, da zakonodaja nikoli ni čisto pravična.[34] O pravicah narave zato vseeno govorimo,

29 Dejansko gre za človekovo samoodločitev, da bo aktivno prispeval k odnosu do narave in ne le občudoval ali zaničeval druge, kako nekaj delajo ali opozarjajo – ali se celo naslajal nad nasprotovanji med eno in drugo strujo. Trstenjak (1984) pravi, da problematika okolja nikakor ni samo stvar tehnologije in tehnokratskih rešitev, temveč ima v ozadju svoje psihološke dejavnike. Če je tehnologija prva stopnja in tehnokracija druga stopnja, je v tem smislu človekova samoodločitev tretja stopnja. Vsebina kliče po poglobljeni obravnavi psihologije.

30 Usklajevanja na osebni ravni bi lahko primerjali z oblikami političnega usklajevanja. Ameriški politični teoretik John Rawls (1971, 1992) je na primer postavil teorijo pravičnosti kot poštenosti, ki na koncu dialoga med dvema nasprotujočima »imam prav« zmaga tisti prav, ki ima bolj kakovostne argumente. Nemec Jorgen Habermas (1983, 1991) pa na podlagi svoje teorije komunikacijskega delovanja postavlja model racionalnega soglasja, torej pot k »skupnemu prav«. Te teorije so uporabne pri medčloveškem usklajevanju. Z njimi ni mogoče urejati odnosa med človekom in naravo.

31 Pravljice so izjemno kompleksna zvrst literature, ki vsebuje večplastno razločevanje dobrega in zla oziroma pravičnosti in krivičnosti. V nekaterih jezikih, tudi v slovenščini (*prav*) in angleščini (*fairy*) besedni koren namiguje na povezavo s prav, čeprav se slovenski etimologi (Pleteršnik, Bezljaj, Snoj idr.) nagibajo k razlagi nemške besede *Märchen*, ki izvira iz visokonemške besede mârî oz. maere v domnevnem pomenu *vest*, *pripoved*, a tudi *veda*, *vedenje* (*die Kunde*). Vedenje je pravzaprav tesno povezano s tem, kaj je prav.

32 Naravno pravo je obsežen družbeni pojav, ki tvori nekakšen most med zakonitostmi narave in pravom v sodobnem pomenu besede. Znano je, da se po njem ravnajo domorodna ljudstva, relativno močne sledi pa je mogoče še najti celo na evropskem podeželju. Zanimiv primer arhaičnega prava pri nas je lastništvo staj in stanov na nekaterih visokogorskih planinah, torej v območju, kjer je sobivanje človeka in ostale narave bolj nujno kot v infrastrukturno opremljenih dolinah.

33 V pravu so mnenja glede statusa narave kot stranke v pravnih postopkih deljena. V primitivnih pravnih sistemih vsekakor ne more biti pravni subjekt. V naprednih pravnih sistemih, kjer stranko lahko zastopa zastopnik, je to načelno možno oziroma je mogoče vzpostaviti vzporednico z načelom, da se »šibki« ne morejo braniti sami in torej sodišče izbere ali določi zagovornika. Živalske pravde so znane že iz 16. stoletja (Menabrea, 1846). Če je zagovorništvo nekako razumljivo, pa se pojavi vprašanje možnosti dialoga med naravo kot stranko in zastopnikom.

34 Zakonodaja je v osnovi dinamična in se prilagaja potrebam, čeprav imajo mnogi drugačen občutek. Spremembe pa niso le na področju prava, ampak tudi pravičnosti. Na primer sosledje prido-

čeprav jih uvrščamo v robni del ali v območje varovalke. Narava sama ne zahteva te pravice, podeli jo človek posameznemu objektu[35] v naravi. Narava torej ni pravni subjekt, kar pomeni, da ne gre za objektivno pravico, ampak kvečjemu za pravico v obliki zastopništva.

Dileme praktičnih poskusov pravičnosti do narave

Pravice narave običajno povezujemo s pravicami živali, ki so v človekovi bližnji okolici in ki jih človek potrebuje. Gre za živino, ki jo uporabljamo posredno ali neposredno za prehrano, divje živali za lov in ribolov, laboratorijske živali, tako imenovane hišne prijatelje, morda še kaj. Tem bitjem je človek podelil določene pravice in jim priznava ali celo pod kaznijo zahteva do njih določeno mero etičnega obnašanja. Obstajajo tudi obrnjene težnje: od nekaterih primerkov človek želi ali kar zahteva nekakšno moralno ravnanje.[36] Vendar to ni etika ali pravica v smislu njihove lastne vloge v biosferi, ampak pravica do *podelitve* pravic. Pravice so jim priznane samo do meje človekove uporabnosti, ki se ne umakne njihovi primarni vlogi v naravi.

Čeprav se med človekom in udomačeno živaljo lahko razvije odnos, ki daje vtis čustvene izmenjave, pa gre le za odnos med človekom – posameznikom in njegovo podobo o tisti živali. Gre za tip odnosa *do*, in ne za tip odnosa *med*. V bistvu spet podeljujemo pravico človeku, da poseduje te živali in da se do njih nekoliko drugače obnaša kot do ostalih živih bitij. To drugačno obnašanje se najbolj izrazi pri vprašanju smrti: človek se namreč odloča, ali bo žival poginila sama ali pa jo bo človek ubil – čeprav morda iz usmiljenja,[37] ali kot rečemo, na human, človeški način. Lahko se vprašamo, ali je *človeški* način ravnanja primeren za žival. Ali je naš način humane usmrtitve zadosti živalski?

V odnosu do narave je zaznati veliko nedoslednosti. Na primer, o pravicah rastlin ne govorimo, čeprav imamo do izbranih vrst prav enak uporabniški odnos kot do uporabljenih živali. Drevesa sekamo za uporabo ali zato, da jih umaknemo drugim delovanjem, sadeže divjih rastlin ali cele rastline jemo, pri raziskavah materialov na rastlinah izvajamo tehnične poskuse, okrog hiš sadimo okrasno cvetje, postavljamo protihrupne drevesne zastore in podobno. Tem bitjem ne dodeljujemo nobenih pravic. Človek prosto odloča o njihovem življenju ali smrti.[38] Človek zahodnega sveta nima nobenih moralnih zadržkov pri odnosu do rastlin, kakor jih opažajo pri nekaterih drugih skupinah ljudstev. Vendar so rastline živa bitja. V zahodni kulturi bi se torej morali vprašati, če je počasnost in dolgotrajnost odzivnosti rastlin res zadosten razlog, da jih celo najbolj poglobljenje okoljske etike redko in zgolj obrobno obravnavajo, praktično nihče pa se ne sprašuje o (morebitni) težavi utilitarističnega odnosa med nečloveškimi živalmi in rastlinami.

Pravic narave na biološkem nivoju življenja tudi nikoli ne povezujemo z bitji, ki so prav tako v človekovi okolici ali celo v človeku in mu povzročajo neugodje, bolezen ali smrt, na primer mikroorganizmi. Prav nasprotno. S pravnimi sistemi s področja zdravstva smo jih določili za sovražnike.[39] Je pravica izključno v pomenu pravičnosti kot legalnosti. To je v bistvu jasno izražena krivica do tega dela narave, ki ga sicer s kemijo v zadnjih stoletjih obvladujemo, odnos v prihodnosti pa ni popolnoma jasen.

O pravicah dednih[40] zasnov bi lahko ali celo morali govoriti v povezavi s problemom nedorečenosti biološke smrti. Ni namreč nujno, da dedni zapis s smrtjo preneha obstajati. Lahko se prenese na potomce in živi naprej oziroma se v primeru razvoja potomcev v vsakem primeru nadaljuje. Gre torej za drugačno oziroma trajnejšo kategorijo življenja kot življenje posameznega integralnega osebka. Pogosto spregledano dejstvo bi v etiki moralo pomeniti, da se moramo do dednega materiala drugače, moralno in pravno bolj resno obnašati kot do posameznega bitja, populacije ali vrste. Ali človekov dedni zapis lahko preživi, če človeštvo izumre? Ali obstaja nevarnost, da ob

bivanja družbene pravice sužnjev, žensk, otrok v zgodovini zadnjih 500 let. Ali se nam obeta razvoj v pravice narave? – Ali je to ista, linearna pot – najbrž ne, ker je pri vključitvi narave paradigma bistveno drugačna (prim. Ferry, 1992/1998). Primer prilagoditve političnim razmeram je na primer naravovarstvena zakonodaja nacistične Nemčije (1933, 1934, 1935), ki je bila »pravična« do živali, a se je izkazala za uokvirjeno krinko, s katero so kot nekakšno vzporednico utemeljevali zatiranje nearijskih človeških ras (prim. Ferry, 1992/1998).

35 V pravnem sistemu, kot ga pozna Zahod, se pravica dodeljuje individualno, ne na splošno (prim. Burton, 2010)

36 Na primer od domačega psa pričakujemo, da se lepo obnaša, da ne grize … da je zvest. Vendar to ni zvestoba v smislu človekove zavestne zvestobe. To so priučene navade in posledice dresure.

37 Usmiljenje je pogosto opravičilo za dejanja v humani bioetiki, ki sicer ni predmet te razprave. Gre za probleme povzročitve smrti nerojenih otrok, nezavedajočih se poškodovancev, starejših ipd. Prenos »humanosti« v potencial etike narave lahko predstavlja nekakšno iskanje opravičila za dejanja liberalne humane etike. Hkrati pa se (nasprotno) pojavita še sva problema. Prvič pravico ohranjanja ljudi pri življenju izključno z aparati ali kemijskimi snovmi in drugič pravico človeka kot duhovnega bitja, da ubije sebe kot biološko bitje.

38 Vprašanje smrti osebka rastline je bolj zapleteno kot vprašanje smrti osebka pri večini živali. Pri rastlinah namreč ni redka možnost vegetativne oblike razmnoževanja in razširjanja.

39 Ob tej temi si vrednote odnosa človeka do narave le navidezno nasprotujejo z vrednotami humane bioetike in usmiljenja. V praksi si vsekakor ne moremo predstavljati, da bi se odpovedali zdravju. Vendar, pomislimo na razmerje med kurativno industrijo ali popularizacijo zdravstvenih pripomočkov na eni strani in usmerjanje ljudi k dejanskemu zdravju oziroma preventivi na drugi. Lahko ugotovimo, da je prizadevanje za uravnotežena kroženja v naravi in vnovično iskanje človekovega mesta v tem kroženju, v katerega so tvorno vključeni tudi »patološki« mikroorganizmi, pravzaprav temeljna preventiva za ohranjanje človeka kot posameznika in vrste.

40 Namenoma ne uporabljam izraza genski, saj je znano, da geni in kompleksne nukleinske kisline same na sebi ne zagotavljajo procesov razmnoževanja in razvoja.

nezadostni etiki na tem področju ostane prostor za manipulacije?[41]

Pravice planeta Zemlje so večini ljudi zahodnega sveta v domeni nezaznavnega. Odnos človeka do Zemlje je namreč tako samoumeven, da bo verjetno najdalj časa obstajal kot romantično varovanje narave, ki se omejuje na lep pogled na pokrajino, lepoto modrega planeta s fotografije z vesoljskih postaj in navidezno usklajenost vseh naravnih procesov. To je nekakšna pot k holizmu, vseobsegajočem. Teorija Gaja[42] na primer pravi, da ima Zemlja kot planet vse lastnosti organizma in jo zato lahko smatramo za nad-organizem. Zato bi ji morali dodeliti določene pravice. Te pravice naj bi obstajale na podlagi človekovih pravic. Če namreč ne spoštujemo pravic Zemlje, uničujemo življenjski prostor človeške vrste.[43] Zagovorniki vidijo normalno širitev sistema pravic kot nadaljevanje zgodovinskega sosledja pravic širitve na sužnje, ženske in otroke.[44]

41 Tu gre za drugačno potencialno manipulacijo kot jo pozna humana bioetika v primerih genetskih konstruktov, tako imenovanih gensko spremenjenih organizmov ali genskega materiala, ki se potencialno lahko razvije v živo bitje, celo v človeka. Gre za odprto pot, da bi nekdo lahko izkoristil nedorečenost pravice v smislu, da lahko delamo s človekom ali ljudstvi karkoli se nam zahoče, saj smo sposobni ohraniti dedni material in torej ne ubijemo človeka in ne iztrebimo naroda. Kakšne pravice dodeljuje človek kot celota svojemu biološkemu telesu ali telesu svojega bližnjega, je pomembno vprašanje, ki ga poglobljeno obravnava humana bioetika.

42 Teorijo Gaja je v šestdesetih letih 20. stoletja razvil James Lovelock kot znanstveno hipotezo. Bistvo hipoteze je: kompleksnost in medsebojno usklajevanje procesov biosfere, atmosfere, hidrosfere in litosfere je mogoče primerjati s procesi v živem organizmu. Vsakogar intuitivno privlači ideja, da živimo na planetu, ki skrbi za nas. Gaja je kompleksna hipoteza in je nikoli ne bo mogoče na enostaven način preveriti. Dokaze je Lovelock začel iskati pred 40 leti, danes pa se soočamo z novimi rezultati. In kaj kažejo? Hipoteza Gaja ni potrjena in jo bo smiselno opustiti. Gotovo pa se bomo Gaje spominjali kot elegantne hipoteze, ki je spodbudila ključne raziskave na področju, ki mu danes nekoliko nerodno rečemo »Zemlja kot sistem«. Prav zato njena smrt ni tragična.
(New Scientist, 26. oktober 2013)

43 Znana je Deklaracija o pravicah matere Zemlje, ki so jo Združenim narodom leta 2010 uradno in formalno predlagale nekatere Južnoameriške države. V deklaraciji je mogoče začutiti dejansko skrb za naravo, ki je lastna predkolumbovski indijanski kulturni dediščini teh dežel, kar je po petih stoletjih presenetljivo. Problem pa je, da uporablja jezik, ki ni lasten tej kulturi, namreč jezik paradigme Zahoda, po kateri seveda delujejo Združeni narodi na tem področju. Evrocentriki bodo zaradi tega do pobude vsekakor pokazali simpatijo, kaj več pa zaradi zgodovinske in ekonomske vkleščenosti zelo težko.

44 Podobno sosledje zagovarjajo tudi zagovorniki pravic živali, predvsem živali, ki jih človek uprablja (hrana, delo, laboratoriji, zabava …). Razlika je v tem, da širitev v primeru Gaja objame človekovo okolje, torej etika na nek način ostane znotraj utilitaristične paradigme. Tudi Deklaracija o pravicah matere Zemlje izhaja iz skrbi za vse bolj uničevalen odnos celotnega človeštva do južnoameriške narave, v kateri mora tamkajšnji človek tudi sam preživeti. V primeru pravic živali pa Singer (1979/2008), še bolj pa za njim Cavallierijeva (1999/2009) paradigmo premikata v smer intrinzične vrednosti živali, pri odnosu med človekom in nečloveškim osebkom pa dajeta velik poudarek in s tem etično merilo na občutje bolečine oziroma trpljenja.

Zaključek

Pravičnost je univerzalni prav, ki ni vezan na kulturo in zgodovino. To ni le legalnost, niti enakost, niti zgolj pravilnost. Različne kulture pravičnost opisujejo na različne načine. Evroameriški svet jo filozofsko razlaga, slovanski svet Vzhodne Evrope jo odkrito ali subtilno izrazi v leposlovni literaturi,[45] še dlje na Vzhodu ima spet drugačno pojavnost, ki je iz zahodne paradigme pravzaprav ne moremo neposredno doumeti.

Pravičnosti ne moremo razporediti na stopnje. Lahko le obstaja ali ne obstaja. Po drugi strani pa so pravice lahko kategorizirane ali stopnjevane, če gre za splošno obravnavo kompleksnega objekta, na primer narave kot celote. Pojavnost v smislu »obstaja ali ne obstaja« je mogoče opredeliti le v primeru natančno določenih osebkov ali vrst organizmov z določenimi lastnostmi.

Če bi hoteli nečloveškim bitjem dodeliti ustrezno pravico, bi morali izjemno dobro poznati predvsem ekološko-fiziološke zahteve posameznih organizmov in populacij. Neumno bi bilo dodeljevati drevesu pravico do prostega gibanja po pokrajini ali morskemu psu pravico do proste nedelje. Zaradi obsežnosti narave in nepreglednega števila vrst, populacij in njihovih medsebojnih odnosov je takšno določanje dejansko nemogoče. V praksi tako pravice ali nepravice drugim bitjem dodeljujemo izključno utilitaristično. Ne dodeljujemo jih bitjem samim, ampak človeku, ki s temi bitji upravlja ali želi upravljati. Torej ne gre za pravice živali, ampak za pravice človeka. Ostali živi svet *ne potrebuje* naših pravic. Teh pravic mu enostavno *nismo sposobni* dati, ker nimamo zadosti znanja, da bi lahko spoznali, katere in kakšne pravice sploh potrebuje. Prav lahko se zgodi, in se verjetno že dogaja, da naravi dodelimo pravice, ki jo v bistvu omejujejo. Človek ne more urejati pravic narave (bitij, populacij, osebkov …), ker nima česa urejati. Ureja palahko človekova dejanja, ki so narobe, ki so odkloni, tudi v odnosu do narave. Naravi *ni treba* dajati pravic. Sama se je milijarde let razvijala brez njih. Res pa je, da si je mnoge pravice iz narave vzel človek sam, in jih zato lahko le vrne nazaj, ne more pa jih dati ali dodeliti. Dodeliti pravice namreč pogosto pomeni, da sami sebi dodelimo pravico, hkrati pa jo v posebnih primerih lahko ali hočemo vzeti tudi nazaj. V odnosu do narave je to dolgoročni nesmisel.

Celo naša *pravičnost* naravi ni potrebna. Naša pravičnost do narave je potrebna za nas same. Gre v bistvu za pravičnost do nas samih, do človeštva. Pravičnost je sama na sebi odnos oziroma obstaja samo v odnosu in nikjer drugje. Tudi razvija se le v dvo- ali

45 Pesniki in pisatelji, ki so pisali tako imenovano psihološko, družbeno ali filozofsko literaturo, denimo Tolstoj, Dostojevski, Puškin in drugi.

večstranskem odnosu. Med naravo in človekom so vzpostavljeni neločjivi odnosi, vendar niso na ravni pravičnosti. Človeška pravičnost je v jedru drugačna kot naravna pravičnost. Že iz predantične dobe poznamo zlato pravilo, ki je najbolj znano v kasneje zapisani obliki krščanskega svetega pisma: *Tako torej vse, kar hočete, da bi ljudje storili vam, tudi vi storite njim. To je namreč postava in preroki.*[46] Zlato pravilo narekuje dejavnost in vzajemnost. Pravičnost človeka je natančno to. Narava kot taka pa je v primeru človeške pravičnosti nedotakljiva, človeka presega. In čeprav jo dojemamo kot pravično v njeni lastni dinamiki, človeške pravičnosti ali nepravičnosti nad njo ne moremo uveljavljati. Vsaka ima v svetu svoje mesto in vsaka je potrebna za ohranjanje celovitosti in ubranosti. Ljudje lahko samo *smo* pravični. Gre za naše dostojanstvo. Gre za dostojanstvo človeka in človeštva.

46 Mt 7,12

Viri in dodatno branje

ARISTOTELES: Nikomahova etika (prevod Kajetan Gantar, 1974). Slovenska matica, Ljubljana, 2002.

BURDON, Peter, 2010: The rights of Nature reconsidered. Australian Humanities Review 49, Adelaide, 2010.

CAVALLIERI, 1999: La Questione Animale in 1999. (The animal question – prevod v angleščino Catherine Woollard). Revised by Paola Cavalieri. New York: Oxford University Press, 2001.

CHRYSOSTOMUS, Joannes (Janez Zlatousti): Svetega Janeza Krizostoma izbrani spisi. Zv. 1 (poslovenila Franc Ksaver Lukman in Franc Pavlanski Omerza). Ljudska knjigarna, Ljubljana, 1942.

DAWKINS, Richard, 1976: Sebični gen (prevedel Nikolaj Pečenko 2006). Mladinska knjiga, Ljubljana 2006.

DELANEY, David, 2003: Law and Nature. Cambridge University Press, Cambridge, 2003.

FERRY, Luc, 1992: Novi ekološki red: drevo, žival in človek (prevedla Simona Križaj – Pochat, 1998). Krtina, Ljubljana, 1998.

GUATTARI, Pierre-Félix, 1992: Chaosmosis: an Ethico-Aesthetic Paradigm (prevod v angleščino Paul Bains and Julian Pefanis). Indiana University press, 1995 (1992).

HABERMAS Jürgen, 1990: Moral Consciousness and Communicative Action. MIT Press, Massachusetts, 1990.

JONAS, Hans, 1984, Das Prinzip Verantwortung: Versuch einer Ethik für die technologische Zivilisation. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1984.

KANT, Immanuel, 1785: Grounding for the metaphysics of morals (prevod James W. Ellington). Hackett Publishing Company, Cambridge 1981.

KANT, Immanuel, 1788: Kritika praktičnega uma (prevedel Rado Riha, 1993). Društvo za teoretsko psihoanalizo, Ljubljana, 1993.

LEOPOLD, Aldo, 1949: The Sand County Almanach (www.aldoleopold.org).

LOVELOCK, James Ephraim, 1970: Gaja, nov pogled na življenje na Zemlji (prevedel Samo Kuščer, 1994). Cankarjeva založba, Ljubljana, 1994.

LUCRETIUS CARUS, Titus, De Rerum Natura – O naravi sveta (prevedel Anton Sovrè, 1959). Slovenska matica, Ljubljana, 1959.

MÉNABRÉA, Léon Camille, 1846: De l'origine de la forme et de l'esprit des jugements rendus au Moyen Âge contre les animaux. Chambéry, 1846.

MUIR, John, 1874: Studies in the Sierra (www.yosemite.ca.us)

NAESS, Arne, 1973: The shallow and the deep, long-range ecology movement. A summary. Inquiry, 16: 1. Oslo, 1973.

RAWLS, John, 1999: A Theory of Justice (Revised). Harvard University Press, 1999.

ROLSTON, Holmes, 1993: Rights and Responsibilities on the Home Planet. Yale Journal of International Law, 18 (1993).

SINGER, Peter, 1993: Practical ethics (second edition). University Press, Cambridge, 1993.

ŠKERLEP, Andrej, 2004: Pravičnost in javni um pri Rawlsu in Habermasu. Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo, let. XXXII.

ŠTERN, Artur, 1996: Altruizem. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana, 1996.

TARMAN, Kazimir, 1992: Osnove ekologije in ekologija živali. Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1992.

THOREAU, Henry, 1854: Walden (Edited by Jeffrey S. Cramer). Yale University Press, New Haven and London, 2004.

TRSTENJAK, Anton, 1984: Ekološka psihologija, problemi in perspektive. ČGP Delo, Ljubljana, 1984.

TYRELL, Toby, 2013: Gaia: the verdict is… New Scientist, 26 October 2013.

Kjotski protokol (Krovna konvencija Združenih narodov o klimatskih spremembeh). 1997/2005.

Deklaracija o pravicah matere Zemlje. 2010, OZN, na predlog Bolivije.

Marco Roncalli

Papež svetnik, ki je humaniziral smrt

Marco Roncalli (1959), pranečak papeža Janeza XXIII., novinar in esejist, odličen poznavalec in avtor pomembnih del o zgodovini Cerkve in kulture 20. stoletja, ki so prevedena v več evropskih jezikov. Kot novinar je sodeloval pri različnih uglednih katoliških časopisih in revijah. Od leta 2010 je predsednik Fundacije papeža Janeza XXIII. v Bergamu in član tamkajšnje akademije ter član nekaterih drugih pomembnih fundacij in ustanov. O svojem svetniškem prastricu je že večkrat pisal, v tej knjigi pa ga predstavlja v vsej njegovi svetniški veličini.

Na konferenci leta 1907 je mladi duhovnik Angelo Roncalli izrekel naslednje besede: »Nedavna ponarejanja so skušala zmaličiti koncept svetnika med nami, ga zaplesti, obarvati z določenimi živahnimi barvami, ki bi jih v kakšnem romanu še lahko prenesli, v praktičnem življenju, v stvarnem svetu pa so neubrane in neprimerne. Znati se nenehno poniževati, uničujoč znotraj in okoli sebe to, v čemer bi drugi iskali argument hvale pred svetom; ohranjati živ plamen nadvse čiste ljubezni do Boga, nad koprnečimi in slabotnimi zemeljskimi ljubeznimi; dajati vse, žrtvovati se za dobro bratov in v ponižanju, v ljubezni do Boga in do bližnjega zvesto hoditi po poteh, ki jih je označila Božja previdnost. V tem je vsa svetost.« Da, to je odlomek, ki vodi k samim koreninam Roncallijeve miselnosti. Toda če o tem malo globlje premislimo, se lahko vprašamo, ali ni v tem ključ do tega, da iz teh besed razberemo kreposti, ki so med njegovim papeževanjem naredile vtis tako na vernike kot na nevernike? Ob drugi priložnosti je zapisal: »Svetost svetnikov ni utemeljena na senzacionalnih dejanjih, temveč na majhnih stvareh, ki se v očeh ljudi zdijo malenkosti.« S sprejetjem Križa in križev svetnika, ki je veroval v Boga in v človeka. Še več. S sprejetjem Križa in križev papeža svetnika, ki je nekega dne med razmišljanjem zapisal: »Ker me povsod kličejo sveti oče, kot da bi bil to moj prvi naslov, no, če je že tako, potem moram in hočem resnično postati sveti oče.« Dokaz, da mu je to uspelo pred in po izvolitvi za papeža, je med osebnimi in javnimi vrlinami, povezanimi z njegovo osebo in vlogami, ki jih je imel v Cerkvi, tudi množična udeležba ob njegovi smrti in obsežna razdelitev dediščine, ki jo je zdaj ponovno sprostil papež Frančišek.

Ni naključje, da so zapisali, da je Janez XXIII. po tem, ko je učil druge živeti, učil druge tudi umreti. Ta stavek najdemo v pismu z datumom 1. junij 1963, ki ga je Raniero La Valle naslovil na človeka, ki je bil ob njem deset let, na tajnika Lorisa Francesca Capovillo. »Potem ko nas je naš papež učil živeti, nas zdaj uči umreti. In svet se zaveda zaklada, ki ga izgublja.« Ni naključje, da so ponavljali, da je Janez XXII. humaniziral samo smrt. Da bi to lahko storil, ni mogel biti le »svetnik zase«, svetnik z »osamljeno svetostjo«, ki jo je gojil v skrivnem odnosu z Bogom; oziroma, bolje povedano, ni bil le to.

Roncallijeva svetost je bila predvsem »javna svetost«, ki naj bi ljudem odprla oči, da bi doumeli, kaj resnično velja v življenju in kaj pomaga pri njihovem odrešenju. In ta podatek tudi razkriva, da priznanje, ki mu ga je namenil papež Frančišek, ne pomaga njemu, ampak nam, ki smo povabljeni, da

sledimo njegovemu »svetilniku, razsvetljujočemu pot, ki nas čaka«, da živimo s ciljem dosegljive svetosti, pri čemer se moramo zavedati, da če so kreposti človeške vaje, je svetost, vključno z Roncallijevo, v tem, da se pusti, da jo oblikuje Bog.

Potrditev njegovega »svetega življenja« sta nedvomno njegova smrt, ob kateri je bedel ves svet, in bolniška postelja, ki se je spremenila v oltar. Pri tem ne smemo pozabiti na metaforo o »pripravljenih kovčkih«, ki je zmožna spremeniti slovo v potovanje, v preselitev, ki čaka vsakogar izmed nas, preselitev, s katero se soočimo z zaupanjem, potem ko smo ljubili življenje. Prav zato so »vatikanologi«, kot so De Santis, Furno, Zizola, La Valle, Masina in drugi, upravičeno zapisali, da so se »prvi čudeži« zgodili že tedaj. Čudež je bil, da je vsakdo, ki se je prepoznal v papežu v komi, doumel, da se za to, da bi znal živeti v svetu v miru z drugimi, mora naučiti umreti v miru s samim seboj in z Bogom, ne da bi pri tem obupal. Čudež je bilo tistih tisoče in tisoče pogledov, ki so bili uperjeni v njegovo okno in so postali molitev, tudi v očeh mnogih nevernikov, ali besede, kot so bile tiste, ki jih je 1. junija 1963 naslovil na Capovillo mladi musliman: »Postil sem se tri dni in opravil številne molitve za njegovo svetost. Ta Človek tvori telo, duh in dušo božanskega, ki nam ga je mogočni in veliki Bog že od nekdaj hotel poslati [...]. Prepričan sem, kajti to mi govori moja vera, prepričan sem, da bo človek na koncu udejanjil sporočila tega velikega svetnika, ki niso drugega kot prava pot in beseda, zapovedana od Boga.«

Čudež je bil spremenitev pričakovanja smrti v nekaj gotovega in svetega, ne pa v sanje o ozdravitvi. Čudeži, ki so razložljivi in razumljivi, čeprav so o njih kaj malo razmišljali katoličani s svojimi okostenelimi vzorci. »Načeloma,« je tedaj trdil monsignor Raymond Etteldorf, »bi bilo glede na izkušnje Cerkve mogoče definirati, kaj je svetnik. Predvsem so potrebni ponižnost, skromnost, ljubezen in junaško trpljenje. Takšne lastnosti lahko opazimo pri papežu Janezu. Vendar pa je potrebno še nekaj. Znano je, da je papež Janez storil vse, kar je bilo v njegovi moči, da bi sklical koncil, vendar pa si pri tem ni predstavljal, da bo moral sam nekaj storiti, da bi bila izvedba koncila uspešna. Kajti vse svoje življenje je seveda preživel v izpolnjevanju Božje volje. Njegov notranji mir je prihajal iz globine duše, ki je bila v skladu z Božjo voljo.«

To je tisto, kar lahko naslednje strani pomagajo poudariti brez kakršnekoli prisiljenosti, upoštevajoč edinstveno življenje, potopljeno v »Božje stvari« in v »zgodovino«. Življenje, o katerem moramo ponovno brati, in to vsako obdobje tega življenja, pri tem pa moramo narediti veliko korakov nazaj, kajti Janezovo papeževanje, naj bo še tako pomembno za življenje Cerkve 20. stoletja, obsega štiri let in pol življenja človeka, ki je živel enainosemdeset let in pol. In s tem, ko še enkrat prepotujemo to krivuljo človeškega in duhovnega življenja, lahko pri tem odkrijemo marsikaj zanimivega in prepoznamo stalna pola celotnega življenja, ki ga je zaznamovalo prizadevanje za posvečenje.

Iz knjige **Marco Roncalli** PAPEŽ JANEZ – SVETNIK. Prevod Dean Rajčić.

Janez XXIII. je bil človek, ki je vladal, bil je vodnik. Toda vodnik, ki ga je vodil Sveti Duh, katerega je poslušal in ubogal. Če sem še natančnejši, bodoči papež Janez je skozi to vsakodnevno predajanje Božji volji doživel očiščenje, ki mu je omogočilo, da se je popolnoma ločil od samega sebe in se pridružil Kristusu ter tako dopustil, da je privrela na dan tista svetost, ki jo je Cerkev nato uradno priznala. V tem se skriva resnični izvir dobrote papeža Janeza, miru, ki ga je širil po svetu, v tem so korenine njegove svetosti: v tej njegovi evangeljski poslušnosti.

Papež Frančišek, 3. junija 2013

Janja Ahčin, dr. med.,
specialistka družinske medicine

»Ne pusti me samega ...«

(Nataša Ahčin)

Kako bi predstavili svoje starše in sestro? Kaj je posebej zaznamovalo vašo mladost in kaj je vplivalo na vašo odločitev za študij medicine in specializacijo iz družinske medicine?

V bolnišnici Slovenj Gradec leta 1961 so me takoj po rojstvu zamenjali. Istočasno sta rodili dve porodnici. Mami Ivanki so povedali, da je rodila hčerko. Ko je naslednji dan previjala otroka, je ugotovila, da previja fantka. Našli so me pri nepravi mami. Če bi bila oba otroka istega spola, morda zamenjave ne bi nikoli odkrili. Oba starša izhajata iz kmečkih družin. Oče Anton je bil iz Gornjih Retij pri Velikih Laščah, mama pa iz Goriškega Vrha pri Dravogradu. Zaradi skromnih razmer sta se morala oba zelo potruditi, da sta doštudirala. Oče je bil diplomiran elektroinženir, mama pa višja medicinska sestra. Očetova učiteljica je odkrila njegovo nadarjenost za učenje. Kot dvanajstleten je sam odšel na klasično gimnazijo v Ljubljano. Do diplome je skrbela zanj dobra družina. Ta izkušnja brezpogojne dobrote je očeta močno zaznamovala. Pri petnajstih letih je nenadoma izgubil svojega očeta, ko sta podirala smreke v gozdu. Drevo je padlo na očeta in ga ubilo. Mrtvega je z vozom sam pripeljal domov. Tako je ostala na kmetiji moja stara mama sama s štirimi sinovi. Oče je bil najmlajši med njimi. Mama je obiskovala gimnazijo na Ravnah. Učila se je šele po končanem delu na kmetiji, največkrat ob petrolejki. Sestra Nataša je diplomirana socialna delavka, zaposlena v Zdravstvenem domu Ljubljana – Moste. Leta 1998 je objavila svojo prvo pesniško zbirko z naslovom *Biti za nekoga*. Izdala jo je z namenom, da bi podelila z ljudmi, kar občuteno doživlja globoko v sebi ob človeški stiski v tej ali oni obliki. Sama sem se že v otroštvu odločila, da bom zdravnica. Svojo odločitev sem potrdila v gimnaziji, ko sem med počitnicami delala kot spremljevalka invalidov v ljubljanski Soči; dodatno pa še ob srečanju z materjo Terezijo leta 1980 v ljubljanski stolnici. S svojim pričevanjem o delu z umirajočimi bolniki me je tako nagovorila, da sem se odločila: »To je to!« Kasneje mi je bila največja motivacija za študij medicine počitniško delo za tekočim trakom v Saturnusu v Ljubljani. Med študijem na medicinski fakulteti mi je bilo pomembno, kakšen odnos je imel profesor do študentov, bolnikov in zdravstvenega osebja. Kot študentki sta se mi najbolj vtisnila v spomin dva neogibna dogodka v življenju vsakega: rojstvo in smrt. Šele po več letih dela v Zdravstvenem domu Ljubljana sem uspela dobiti specializacijo iz družinske medicine. Kot družinska zdravnica spremljam človeka »od krsta do krste«, kot bi rekel slovenski pesnik Tone Pavček, ne samo v bolezni ampak ob vseh življenjskih prilikah. Vstopam v njegovo družino in njegov dom.

Kje so bili vaši prvi koraki spremljanja umirajočega in njegovih svojcev?

Za spremljanje umirajočih in njihovih svojcev me študij na Medicinski fakulteti ni pripravil. Dobro se spomnim svojega prvega delovnega dneva v domu starejših občanov, kjer sta prav tisti dan umrla dva bolnika. Prišli so svojci in nisem vedela, kako naj jih spremljam. Težko mi je bilo tudi, ko sem začela delati v splošni ambulanti. Vsako leto sem spremljala 5–10 umirajočih na njihovem domu. Umirali so mladi, matere samohranilke. Vedela sem, da imam samo dve možnosti: zapustiti delo v splošni ambulanti ali pa se na tem področju še dodatno izobraževati. Leta 1992 sem se na povabilo onkologinje Metke Klevišar, dr. med., pridružila skupini za spremljanje hudo bolnih in umirajočih, iz katere je leta 1995 nastalo Slovensko društvo hospic. To je organiziralo različna izobraževanja za zdravstveno osebje, svojce in prostovoljce. Bolniki so me naučili, kako pomembno je, da jih spremljamo celostno. To pomeni, da nismo pozorni samo na njihove telesne, ampak tudi na duševne, duhovne in socialne potrebe. Bolnica z razširjenim rakom, mi je po pregledu pri onkologu povedala, kako dobro se ji je zdelo, da ji je zdravnik najprej dal roko, jo pogledal v oči, nato pa obesil še njen plašč. Te tri stvari so ji ostale iz srečanja z zdravnikom najbolj v spominu. Zdravniku ni bila pomembna samo kot diagnoza, ampak kot oseba. Srečala sta se kot človek s človekom. To je tisto prvo, kar je pomembno.

Ste ob smrti bolnika imeli občutek svoje majhnosti in ničevosti v vesolju?

S smrtjo sem se srečala prvič pri trinajstih letih, ko je doma umiral mamin oče. Močno ga je dušilo. Dobil je injekcijo morfija in po tridesetih minutah umrl. Za vedno mi bo ostal v spominu njegov spokojen obraz. Veliko časa sem potrebovala, da sem dojela, da je enkrat ena injekcija tudi zadnja. Na začetku svojega zdravniškega dela sem se velikokrat spraševala, kako bi bilo, če bi bila diagnoza prej postavljena ali če bi za bolnika lahko naredila kaj drugače, bolje. Z leti, ko človek prizna svojo majhnost, spozna, da je bolnik režiser. Mi smo le njegovi soigralci in mu moramo slediti. Nimamo pravice, da mu določamo, kaj je zanj najbolje. Spremstvo je v tem, da bolnika poslušamo in slišimo. Ko priznaš svojo majhnost, bolniku dovoliš, da umre, ko je čas za to, in ne izvajaš agresivnih posegov. Na Onkološkem inštitutu v Ljubljani so z raziskavo ugotovili, da 40 odstotkov njihovih bolnikov prejema kemoterapijo v zadnjem mesecu življenja in kar 25 odstotkov bolnikov jo prejema zadnjih 14 dni življenja. Akad. prof. dr. Jože Trontelj, dr. med., je zapisal: »Zdi se, da je danes teže umreti kot kdajkoli prej. V preteklosti je smrt vsakega posameznika občutila skupnost, vtkala se je v njeno kulturo, čustvovanje, zavedanje in vest.« Morda je danes teže umreti tudi zato, ker si ne upamo priznati svoje majhnosti.

Od vsega začetka ste članica Slovenskega društva hospic in dolgoletna članica Združenja slovenskih katoliških zdravnikov, ustanovljenega leta 1990. Vernost vam gotovo pomeni veliko. Ste vero prinesli od doma? Iz družine? Je po vašem vera za človeka pomembna?

Da. Izhajam iz verne družine, mama in oče sta bila verna. Močno me je zaznamovala in mojo vero utrdila

neozdravljiva bolezen, umiranje in smrt mojega očeta doma. Za 50. rojstni dan mi je na voščilnico zapisal: »Prav tako kakor prvi dan tvojega življenja, te tudi po 50. letih izročam v božje naročje.« Oba sva čutila, da je to voščilo zadnje. Čez štiri mesece je umrl. Želela bi umirati tako, kot je umiral moj oče: z ljubeznijo in odpuščanjem do vseh, mirno in pokončno, z upanjem in vero do zadnjega diha. Laže verujem v dobroto Boga, ker sem izkusila dobroto svojega očeta. Bog me spremlja v vsaki življenjski priložnosti. Doslej me ni še nikoli pustil na cedilu. Smrt zame ni konec, je le prehod v novo življenje. Zato umirajoče vedno spremljam z upanjem.

Ima bolnik pravico izvedeti za diagnozo neozdravljive bolezni? Na kakšen način sporočate slabo novico? Kako pomagate bolniku kot zdravnica, da se seznani s slabo novico? Kako njegovim bližnjim?

Če bolnik želi izvedeti diagnozo, ima pravico, da jo izve. Ima pa tudi pravico, da tega ne izve, če ne želi. Razen takrat, ko je to pomembno za odločitev o zdravljenju. Ustanoviteljica Slovenskega društva hospic Metka Klevišar, dr. med., v knjigi *Spremljanje umirajočih* (Ljubljana, 1994) piše: »Resnica naj bi bila kot kamen ob poti. Bolnik ga lahko vidi ali ne, kakor želi in kakor čuti v sebi. Ne sme pa biti resnica kamen na poti, ob katerega se bolnik spotakne, pade in rani.« Nikoli ne bom pozabila, kako sem izvedela za diagnozo neozdravljive bolezni svojega očeta. Na hodniku bolnišnice, stoje med vrati, ob zvonjenju telefonov, v enem stavku, pred drugimi ljudmi, brez možnosti za pogovor, s pričakovanjem, da bom diagnozo sama sporočila očetu. Sporočanje slabe novice je veščina, ki se je moremo naučiti. Slabo novico skušam sporočati postopoma, po korakih. Držim se dveh načel: da nikoli ne lažem in ne vzbujam lažnega upanja. Bolniku in svojcem skušam dati dovolj časa za čustven odziv. Ali se bo odnos med bolnikom, svojci in zdravnikom okrepil ali razrahljal, je odvisno od načina sporočanja slabe novice. Prim. Jože Felc, dr. med., v knjigi *Živeti življenje* navaja: »Za opravljanje kateregakoli poklica je pomembno znanje, izkušnje, modrost in vest. Po mojem mnenju je človek najbolj odgovoren svoji vesti.« Vse to potrebuje tudi zdravnik, ki sporoča slabo novico. Napačno izrečen stavek lahko povzroči hude duševne poškodbe pri bolniku ali svojcih in ukrade upanje za vedno.

Česa nas lahko naučijo umirajoči bolniki?

Bolniki so me naučili, da je čas našega življenja omejen in je zato potrebno odgovorno živeti sedanji trenutek. Dobro je, če smo pripravljeni, da se lahko naše življenje vsak trenutek konča. Naučili so me izpuščanja ne samo materialnih stvari, tudi navezanosti na bližnje osebe. Naučili so me, da je dobro, če si v svojih pričakovanjih realen in ne pričakuješ preveč. Naučili so me, da si vsak želi biti ljubljen, razumljen in da mu je odpuščeno. Kako ljudje trpijo, ker ne morejo odpustiti sebi, bližnjemu ali Bogu. Naučili so me, kako pomembno je, da s paliativno oskrbo začnemo pravočasno. S paliativno oskrbo velikokrat začnemo prepozno, ker ne prepoznamo bolnikov, ki bi jo potrebovali.

Kje in kako naj bi ljudje umirali?

Idealno bi bilo, da bi ljudje umirali tam, kjer si želijo. Večina si želi umreti doma, a to ni vedno mogoče. Srečujem se s svojci, ki so zelo zadovoljni, da so njihovi bližnji lahko umrli v hiši hospic ali na oddelku za akutno paliativno oskrbo na Onkološkem inštitutu v Ljubljani. Nekateri bolniki se bojijo umirati v bolnišnici. Kjerkoli bolnik umira, naj bo deležen pravočasne in dobre paliativne oskrbe. Tisto, kar je za bolnika in svojce v danem trenutku najboljše, je vodilo delovanja. Paliativna oskrba temelji na partnerskih odnosih med bolnikom, svojci in timom za paliativno oskrbo. Za te odnose so značilni poslušanje, pogovor o terapevtskih možnostih, pravica do njihove zavrnitve in upanje. Koliko paliativne oskrbe bo bolnik deležen, ne sme biti odvisno od tega, kateri zdravnik ga spremlja ali v kateri bolnišnici ga zdravijo.

Kaj umirajoči pričakuje od svojca – zdravnika?

Ob umirajočem očetu sem spoznala, kako težko je biti hkrati hči in zdravnica. Oče mi je neizmerno zaupal. Prišel je čas, ko je moral spoznati, da mu nikoli ne bom mogla ublažiti vseh bolečin in odvzeti vsega trpljenja. Želel je, da bi ga čim manj bolelo, da bi lahko do konca odločal o sebi in da bi umrl doma. Želel je bližino, resnico in upanje. Učil me je: »Božje je, ko me ne boli.« Spraševal me je: »Ali bom moral umreti od žeje?« V veliko pomoč so mi bili telefonski posveti z zdravnikom, ki mi je svetoval glede paliativne oskrbe. Zame in za očeta so bili zelo dragoceni. Želela sem vedeti, ali ravnam prav. Teže mi je bilo kaj opustiti, kot kaj narediti. Življenje me je naučilo, da umirajočega svojca zelo težko spremljaš sam, tudi če si zdravnik. Naj nas ne bo sram prositi za pomoč.

Strokovnjaki, ki zadnjih 50 let preučujejo proces umiranja, govorijo o vzorcih reagiranja, med katere sodijo tudi reakcije groze, strahu, upanja in občutka krivde. Katere reakcije so bile ob vašem spremljanju umirajočih v ospredju? Kako ste se odzvali nanje?

Tako kot ima vsak človek svoj prstni odtis, ima vsakdo svoj način umiranja. Bolniku moramo dopustiti, da reagira tako, kot reagira. Dopustimo mu, da svoja čustva izrazi. Bolniki so velikokrat obupani, ker se počutijo odvisni ali svojcem v breme. Zelo pomembna sta človeška bližina in pogovor. To bolniki zelo pogrešajo. Bolnik je v največji stiski takrat, ko izve za diagnozo neozdravljive bolezni, ko pride do ponovitve in napredovanja bolezni. Skoraj pri vseh umirajočih nastopi delirij. Tega pogosto spregledamo ali pa si ga napačno razlagamo in ga tako zamenjujemo za bolečino. S predoziranjem zdravil ga še poslabšamo. Podobno kot pri umirajočih odkrivamo tudi vzorce reagiranja pri svojcih, ki se velikokrat razlikujejo, npr. bolnik bolezen že sprejme, svojci pa se še pogajajo.

Mogoče in pomembno je sporazumevanje z nezavestnim bolnikom za oba, za umirajočega in za svojca. Kakšne so vaše izkušnje?

Pogosto se svojci pritožijo, ker niso vedeli, da bolnik umira. Svojci trpijo zaradi nerazrešenih problemov v družini, ker se zaradi motenj zavesti pri bolniku z njim niso mogli pogovoriti in si odpustiti. Ni še znano, koliko nezavestni dejansko sliši. Tega ne moremo izmeriti. Zato ravnajmo ob nezavestnem tako, kakor da vse sliši. Svojci naj ga vključujejo v svoje pogovore, naj mu povedo vse, kar čutijo, da bi mu morali povedati. Zelo pomembno je, da bolnik sliši, da mu je dovoljeno, da lahko umre. Dober način izražanja sočutja je dotik, ki velja tudi za zadnji jezik ljubezni. Bolnica mi je zaupala: »Bila sem v nezavesti, a sem vse slišala. Najbolj me je prizadelo, ko so se zdravniki ob moji postelji pogovarjali, ali naj me odklopijo z aparatur. Zelo sem si želela še živeti, pa nisem mogla niti prsta premakniti v znak, da je še življenje v meni.«

Kaj pomeni upati z umirajočim, za katerega vemo, da se neobhodno približuje smrti?

Že Prešeren je zapisal: »Sem dolgo upal in se bal …« Upanje je povezano z vztrajnostjo in strahom, da se morda ne bo izpolnilo. Umirajoči so zelo ranljivi. Stiska tega trenutka je zanje najhujša. Umirajoči oče me je učil: »Veš, nikoli si nisem mislil, da bo tako.« Vprašala sem ga: »Kako si mislil, da bo?« Odgovoril je: »Veliko laže in hitreje.« Nato me je prosil: »Ne pusti me samega, ostani blizu mene.« Poznamo dve vrsti upanj. Prvo je upanje sedanjega trenutka. Bolnik upa, da ga bo čim manj bolelo, da ga bodo svojci spremljali in ga ne bodo zapustili niti takrat, ko bo težko. Upa, da bo zdravnik prišel na hišni obisk, če ga bo potreboval. Upa, da bo umrl doma. To so realna upanja. Način, kako je bolnik izvedel za slabo novico, močno vpliva na upanje. Če čuti, da ga je medicina odpisala ali da je svojcem v breme, hitreje obupa. Noben bolnik ne želi biti »brezupen primer«. Drugo upanje je odrešujoče. Lahko upamo, da po smrti ni vsega konec, da nas bo Bog sprejel v svoj objem in se nimamo česa bati. Heinrich Pera v knjigi *Razumeti umirajoče* pravi: »Človeška bližina in pristnost sta vir upanja, ki doseže vsakega človeka.«

Kako so dojemali vaši bolniki duhovno oskrbo na zadnjem delu svoje življenjske poti?

Stephen Schmidt je zapisal: »Ko prihajaš v mojo sobo, moraš poznati mojo dušo in mojega duha: da iščem smisel v trpljenju, da imam vero in jo izgubljam, da sem ujet v boj za smisel in vendar zaposlen z njim.« Bolnika je treba spremljati na tisti duhovni poti, na kateri je. Vsakdo se sprašuje, kdo sem, kam grem, zakaj jaz, kakšen smisel ima moje življenje, kaj bo po smrti? Če so duhovne potrebe zadovoljene, je bolnik bolj miren in zadovoljen. Če niso zadovoljene, je nemiren, ima občutke krivde, je jezen in se socialno izolira. Bolnica mi je zaupala: »Vsak dan sem slabša. Ne morem spati. Bi mi dali zdravilo, da bi za vedno zaspala?« Vprašala sem jo: »Kaj vas skrbi?« Odgovorila je: »Pogrešam sina. Obljubil je, da pride k meni, pa ne pride.« Telefonirala sem sinu. Prišel je. Pogovorila sta se. Bolnica se je umirila in zaspala. Čez nekaj dni je mirno umrla.

Kako naj se zdravnik vključi v pomoč družini umirajočega?

Družina je velikokrat še v večji stiski kot bolnik sam. Svojci so v strahu, ali bodo zmogli in znali spremljati bolnika do smrti. Iz strahu pogosto želijo, da ga premestijo v bolnišnico. Če svojci niso seznanjeni s procesom umiranja, so pogosto v svojih željah nerealni. V veliki stiski so, ko bolnik ne more več požirati ali je v deliriju. Spremljanje umirajočega je za družino pretežko, če na hišne obiske ne prihajata patronažna sestra in zdravnik. Dobro je, da prvi hišni obisk opravita skupaj. S poukom osnovne nege prihranimo svojcem veliko moči. Če je le mogoče, naj za bolnika skrbi več svojcev. Pomembno je, da družina ohrani čim bolj normalen življenjski ritem. Seznanimo jih, kje je mogoče dobiti pomoč. Svojci morajo biti seznanjeni z delovanjem in stranskimi učinki zdravil ter z morebitnimi zapleti bolezni. Vedeti morajo, kje je pomoč ob zapletu. Svojci pogosto ne vedo, če ravnajo prav. Zato naj o vseh ukrepih vodijo dnevnik. Vedeti morajo, kaj storiti ob smrti bolnika. Če niso bili ob umirajočem v času smrti, imajo pogosto občutke krivde. Spodbujajmo jih, naj se ne sramujejo svojih stisk. Naj vprašajo vse, kar jih zanima. Umirajočemu povzročajo veliko trpljenja spori v družini. Zato skušajmo ustvarjati med družinskimi člani priložnosti za spravo. Družino spremljajmo tudi v času žalovanja.

Imajo otroci pravico izvedeti za bolezen in smrt bližnjih?

Prav je, da otroke vključimo v dogajanje v družini tudi v času bolezni, smrti, obredov in pogreba. Za otroke je najhuje, če jih pustijo pred zaprtimi vrati bolniške sobe. Imajo pravico izvedeti, kaj se dogaja z bolnikom, seveda na njim primeren način. Zelo pomembno je, da smo z otroki iskreni. Prikrivanje resnice otroka spravlja v še večjo stisko. Poznam deklico, ki obiskuje psihologa in psihiatra, ker ji oče nekaj mesecev ni povedal, da ji je mamica umrla. Kar je bilo že prej zamujeno, je kasneje zelo težko popravljati.

Enajstega februarja obhajamo svetovni dan bolnikov. Njegova sporočilna vrednost je v novih spodbudah in pregledu skupnega dela v skrbi za trpeče, ki ga ima Cerkev znotraj celotne skupnosti človeštva. Kakšno bo najino sporočilo slovenskim zdravnikom ob tem dnevu?

Spoštujmo življenje! Ohranimo človečnost v medicini in ne pozabimo na zdravniško solidarnost. Spremljanje umirajočega je kakor pot na goro, kjer odkrivaš vedno nova obzorja, ki te uvajajo v pogovor z večnostjo. Naše poslednje dneve tlakujejo že današnja prizadevanja vseh nas za dobro paliativno oskrbo.

Pa še z besedami vaše sestre Nataše iz pesmi, ki zadevajo človeka v tisti nespremenljivi oceanski globini:

»… Ko bom moral prestopiti veliki prag,
ne pusti me samega, blizu mene ostani …«

Pogovarjala se je mag. **Karolina Godina**, dr. med.

Kot spomin in zgled

Sebastijan Valentan: REGINA MARTYRUM = KRALJICA MUČENCEV

Spremna beseda Ambrož Kodelja. Risbe Sebastjan Jemec. Ognjišče, Slomškova založba, Maribor, 2014

Četrta pesniška zbirka mladega duhovnika je posvečena g. Vladimirju Kozini »in vsem, ki so morali oditi na slovenski eksodus oz. se nanj niti niso mogli podati«. Vodilni naslov je latinski, ročno izpisan, spominjajoč na avtorjevo pisavo.

Sporočilo vsebine vre iz spominov. V praviru je to spomin na spomine. Avtor ni sam doživel usodne slovenske martre v letu 1945. O njej mu je v San Franciscu pred nedavnim iz oči v oči pripovedoval preživeli mučenik, zdaj že pokojni duhovnik Vladimir Kozina. Živa pripoved je zanetila iskro, ki se zgolj iz siceršnje pesnikove vednosti o krvavih povojnih dogodkih najbrž ne bi razgorela v »pristno sodobno religiozno liriko«; tako pesmi te Valentanove zbirke označuje pisec spremne besede.

Kako visoko sežejo njeni plameni? Do neba, ko gre za bogovdanost žrtev, prasketajoč pri tleh v tu in tam spotikajočem se verznem ritmu. Disonančni zagoni metruma vzbudijo občutje muke; neopisljivega trpljenja ljudi, ki niso več smeli živeti. Tako pesmi rimanega in polprostega verza, verjetno stopično namenoma neumerjenega, nakazujejo prekinjeno življenje tisočerih posameznikov. Pesniška zbirka je izraz sočutja do razosebljenih žrtev brez imena, preoblikovanih v simbol nasilno ugaslega življenja na nekem zapiku, kjer se dan nepreklicno prevesi v zaton. Iz svojega občutja pesnik ozarja žrtve z občutki njihovega slovesa, spominjanja, upanja, poguma, tveganja, dóma, tujine, vere, ljubezni, nezaceljenih ran in novih obzorij.

Notranjo in zunanjo strukturo pesmi, urejenih po zamisli Nuše Jemčeve, dopolnjujejo likovni uvodi v vsebinske sklope; to pa so v precizni risbi izmojstreni oltarji mladega umetnika Sebastjana Jemca, Mariborčana, zdaj dijaka ustanove United World College of the Adriatic v Devinu pri Trstu.

V spremni besedi omenjena religioznost pesmi kljub naslovu zbirke ni očitna že vnaprej. Razseva se postopno. Še očitneje kot klici vere je slišen iz njih glas duhovnosti; domovinske, pridahnjeno ljubezenske, predvsem pa navezujoče se na pomen žrtvovanega življenja. Usoda Gregorija Rožmana, bl. Grozde in Drinske mučenke še dodatno umeščajo tragiko mučencev v konkretni prostor.

Regina martyrum je Valentanov poetski prispevek k spominu na slovenski eksodus in zgledu antigonskega bratoljubja.

Berta Golob

Frank Troha s spomini

Frank Troha Rihtarjev – Božični in velikonočni spomini

Zavod Rihtarjeva domačija, Babno Polje, 2013

Pisati o Franku Trohi Rihtarjevem pomeni odkrivati kulturnika, ki ga še ne poznamo, ali pa ga morda poznajo le nekateri starejši izseljenci v Združenih državah. Frank Troha Rihtarjev je namreč malo pred prvo svetovno vojno zapustil rodno Notranjsko in šel za kruhom v Ameriko, ne da bi kakorkoli pozabil na domovino in tam živel z ustaljeno željo na vrnitev. V Ameriki je deloval kulturno in pisateljsko, oboje sedaj zaznamuje knjiga *Božični in velikonočni spomini.*

Po zaslugi literarne zgodovinarke Helge Glušič imamo študijo, ki razkriva naravo *Božičnih in velikonočnih spominov.* Frank Troha (1894–1980) je bil domačin Babnega Polja. Zrasel je v preštevilni družini in je bil prisiljen zaradi življenjske stiske oditi v Ameriko. Po začetnem težaškem delu pa se je zgodaj povezal z rojaki in je sodeloval pri slovenskih glasilih *Glas naroda*, *Nova doba*, pa še pri koledarjih. Danes delujejo njegovi literarni prispevki spominsko, v bistvu pa je pristno in stvarno očrtal, kako je doživljal tedanjo sodobnost, resda v kratki pripovedi, a

nazorno. Troha je z ženo Jenni po 2. svetovni vojni dvakrat obiskal domovino. Sam pravi: »Moj namen v Ameriki je bil, da ostanem le nekaj let in se potem vrnem nazaj v domovino. A sem namero opustil in se odločil, da ostanem tukaj.« Ustvaril si je dom in družino. Štiriinštirideset let je delal v tovarni, po upokojitvi pa je z dejavnostjo v Slovenskem upokojenskem klubu nadaljeval življenje v Barbertonu. Znan pa je bil tudi po rezbarijah.

Narava Trohovih kratkih besedil je spominska, avtobiografsko intonirana. Pripovedi sprva govorijo o otroštvu doma konec 19. in na začetku 20. stoletja, skratka pred izselitvijo. Nato piše zgodbe o razpetosti izseljencev med novo in staro domovino. Sledijo reportažno obarvani zapisi o slovenskih izseljencih v Ohiu. Alenka Veber je prizadevno zbrala Trohovo gradivo raznolikega kova. Pripovedi in zapise je Troha največ objavljal med letoma 1925 in 1960, seveda v slovenskih ameriških glasilih. V teh kratkih proznih spominskih natisih se razodeva kot tenkočuten opazovalec, ki sledi dramatičnim medčloveškim vezem in socialnemu položaju. Včasih se odmakne v preteklost, ne da bi se hotel zgodovinsko zagozditi. Pozna tudi poetični ton, naj gre za intimo ali za spomin. Opažamo tudi primesi rahlo arhaičnega jezika. Spomini in sedanjost se vežejo z življenjsko izkušnjo. Božične teme niso naključne, tako tudi velikonočne ne, ne glede na običaje in navade, ki jih vključuje v pripoved. Anekdotično pa ostaja poučen in igriv. Božične zgodbe razodevajo Trohovo navezanost na domačine in kraje, socialni in sanjsko upajoči ton mu nista povsem tuja. Tu in drugod Troha sledi življenjskim doživetim utrinkom, videnjem, izkušnjam. Tematsko je raznolik, naj gre za pripoved, članek, zapis. Krajevno ostaja na domačem območju ali pa v tujini. Helga Glušič je študijsko takorekoč odkrila Franka Troho v izdelani analizi. *Božični in velikonočni spomini* je ena tistih knjig, ki pritegne vse bralce, ki jim je blizu lepa beseda.

Igor Gedrih

Nesmrtne ptice v očeh

Viktorija Gorjup: PTICE IMAŠ V OČEH

Ilustracije Ludvik Kogej. Celjska Mohorjeva družba, 2013

Vse, kar naj bi človek povedal ob in o pesmih Viktorije Gorjup, zbranih v knjigi *Ptice imaš v očeh*, je obsojeno na površinskost, redundantnost in banalno formalnost. V tem zavedanju je nastal tudi spodnji zapis, brskajoč za dovolj tehtnimi, a predvsem dovolj empatičnimi mislimi.

Ko so mi bile pred nekaj leti pesmi Gorjupove prvič dane v branje, je bila to posebna, častna in čustvena odgovornost: da mi zaupa svoja najintimnejša, iz najbolj razbolelih delov duše iztrgana ubesedena čutenja in premišljevanja. V njih sem zaznala nepojmljivo bolečino, ne pa tudi obupa. Iz njih se izliva žalost zaradi nedokončane ali prezgodaj končane poti, ne pa tudi vdanost v usodo. V njih smrt ni sinonim za konec, ampak za nadaljevanje v drugačni obliki – smrt, ki vse postavi na glavo, raztrešči utečene perspektive in zamaje temeljne silnice, vendar obenem izčisti optiko, zbistri vizijo in izkristalizira preostale točke smisla.

Tako se zbirka ne začne v januarju z začetkom leta ali v marcu z začetkom pomladi, ampak v decembru. Takrat se zgodi rojstvo – Človeka, Sina, Upanja. Zodiak Gorjupove se ne začne z ovnom, ampak s strelcem, in tudi ostale biti in bitnosti, bitja in stvari, časi in prostori izstopijo iz običajnih človeških pojmovanj in zaznav, za vekomaj zaznamovani z neubesedljivo tragedijo. Edinstvena lirika, ki je gotovo odigrala tudi katarzično in preživetveno vlogo, odraža izjemno simbiozo, že skoraj zlitje med subjektoma – med pesnico in nagovorjenim – Njim, ki so mu pesmi (prvemu) namenjene in posvečene. Ta simbioza je zagotovilo, da se mlado življenje v resnici ni moglo končati, ampak se nadaljuje kot spomin, kot breztelesno lahka duhovna razsežnost, kot vse čutne zaznave – zvok, tip, vonj in barve, pa tudi kot praelementarne oblike ognja, vode, zemlje in zraka. Je tako rekoč vseprisotno. Izguba lastne eksistence ni dokončna in brez sledov, ampak se pretoči v eksistenco drugega in pušča globoke sledi. Ona je posoda, ki jo on napolnjuje. Ona je okvir – forma, znotraj katere se bo on uresničil. Njuno brezpogojno osmišljanje ne bi moglo biti bolj radikalno in edini mogoči čas, ki pripada taki ko-

eksistenci, je prihodnji. Ob enkratni regresiji v preteklost je prihodnjik več kot dominanten in v vseh pesmih prvega dela nakazuje nedokončanost, odprtost, možnost. Samo včasih pesničina neomajna vera, njeno nedvoumno prepričanje o sinovi neminljivosti in omniprezentnosti doživi brodolom, da za hip prevlada občutenje njegove tukajšnje in zdajšnje odsotnosti. Včasih so pesničine silne želje in iskanja tako silne, da odženejo subjekt sam in so že skoraj avtodestruktivne. Njuno ime se takrat utopi v tako gorjupi bolečini, da obnemi. A tudi takrat se pesnica uspe dvigniti in sinu zagotoviti najdenje poti in smeri ter izživetje v času in smislu. Tok prvih dvanajstih pesmi ostaja odprt, leto se ne izteče v december, krog se ne sklene. Cikličnost je kljub vsemu v domeni narave, medtem ko se človek nadaljuje (le) za čas sebi najbližjega človeka.

Tudi skozi drugi niz pesmi hodita rojstvo in smrt tesno z roko v roki, pri čemer narava – kot bi brali Jenkov pesemski ciklus *Obrazi* – bodisi spremlja in odslikava človekove stiske, prelome in preobrazbe bodisi jim kontrira ali jih – vsemogočna kot je – minimalizira. Izključno naravi pa pripadata atributa večnega vračanja in nesmrtnosti. Človekov prvi most čez smrt – most za preživetje – je spomin, a drugi – še trdnejši in trajnejši – je simbolično utelešenje v čisto na novo rojenem življenju. Edini blagor ali milost zastalega mladega življenja pa je, da ni moglo začeti bledeti, se tanjšati, ampak je ostalo večno živo, intenzivno, polnokrvno. Pozabe se niso mogle začeti nabirati in ni se utegnila kopičiti preteklost, vredna zgolj odmeta na smetišče. Sanje se še niso imele časa razbijati, da bi jih moral na silo sestavljati, ampak so ostale celota. Soočenje s starostjo, boleznijo in osamljenostjo je prihranjeno. Ni negotovega čakanja na danes in nezanesljivega polaganja upov na jutri. Je samo gotovi, lepi včeraj, ki ga nič ne more ne vzeti ne spremeniti.

Nazadnje se zgodi še fundamentalno odrešilno odkritje: ptice v sinovih očeh. One so znamenje absolutne osvoboditve od vsega in vsakogar, a še najbolj od zemeljske teže. So obet popolne svobode duše, ki zapušča vsakršno telo. So stremljenje k višjim stanjem bitja. Ptice so duše in duše so ptice. Ptice duše. Duša otroka.

Podstat teh pesmi nenaključno filigransko zrcalijo besede dr. Jožeta Felca, čigar duh še vedno napolnjuje prostore *na griču* in v kotlini pod njim: »V mislih imam smrt in poezijo. Njuno biološko in fiziološko tlenje je v istem predelu možganov. V njem se kotijo fantazme preseganja ali niča. Tam domujejo čustva. Preseganje je temeljno vprašanje človekovega življenja. Razumem ga kot naporno obvladovanje minljivosti. Tisto strašno prevlado fizičnega nad čustvenim, ali natančneje telesnega nad duhovnim, ali še natančneje, začasnega nad večnim.« (*Zaznave z griča*, str. 129)

Ko sem letošnjega decembra pesmi Gorjupove ponovno srečala, tokrat pospremljena z dvema paroma iskrivih otroških oči, me je upovedana izkušnja izgube sina zadela do samega jedra. Občudovanje avtoričine življenjske volje in moči je še večje. In njenega življenjskega creda ravno tako.

Milanka Trušnovec

Videti in ne vedeti

Sándor Márai: ESTERINA ZAPUŠČINA

Prevod Jože Hradil. Spremna beseda dr. István Fried. Modrijan, Ljubljana, 2013 (Zbirka Nostalgija)

Na Zahodu dolgo časa zapostavljani madžarski pisatelj, prevajalec in novinar Sándor Márai (1900–1989) se je v nemščino, španščino in italijanščino pričel prevajati šele ob koncu tisočletja, k nam pa so njegovi romani prvič pljusknili šele pred desetletjem.

Literarna zgodovina umešča Máraia med pripadnike meščanskega romana. Po krajšem mladostnem obdobju skrajnega levičarstva, ki mu je botroval bes nad predniki, drvečimi v svetovno vojno, je avtor svojo pisavo usmeril v ideje resnicoljubja, svobodomiselnosti in meščanske tradicije. Znotraj nje je v tridesetih letih prejšnjega stoletja ustvaril posebno romaneskno zvrst, komorni roman. Fabulativnost v njem je osredotočena na dialog običajno dveh oseb, ki se dogaja v krajšem, zgoščenem in za zgodbo finalnem času, običajno v eni noči. Osebi, ki skozi dolge monologe prečiščujeta preteklost in svoje mesto v njej, ne da bi pri tem želela ali zmogla karkoli spremeniti, tudi lastnega pogleda nanjo ne, ki tudi ob njunem razhodu ostaja nespremenjen, usmerjen v zorni kot vsakega od njiju. Zato sicer omejeno časovnost in prostorskost romana zvečine gradijo spomini, prevlečeni z dejstvi, pa tudi z domnevnostjo, zmotnostjo, s pozabnostjo in suspenzi, kot jih z obilo svobode in prostora gradijo avtorjevi protagonisti. Takšni so romani *Ljubimec v Bolzanu* (1940, prev. 2011), *Sveče so dogorele* (1942, prev. 2002) in *Esterina zapuščina* (1939, prev. 2013).

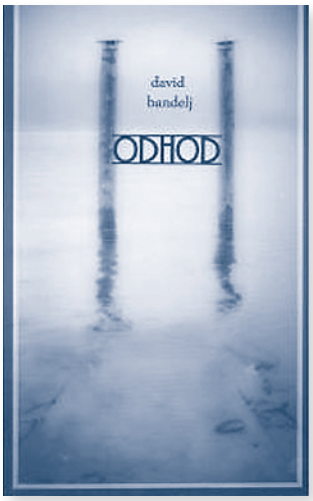
Slednje delo problematizira trenutek resnice v Esterinem življenju, ki jo navede k temu, da izmikajočo se preteklost ponovno pretehta, jo poveže s sedanjostjo in ob slutnji bližajoče se smrti najde pomiritev z njo. V to jo prisili nenadna najava obiska nekdanjega ljubimca Lajosa, strastne ljubezni, ki se je iz zanjo ne povsem jasnih razlogov poročil z njeno mlajšo, lepšo in predvsem spletkarsko sestro Vilmo.

Lajoseva nekdanja patološka nagnjenost k laganju in goljufanju se seveda ni prav nič umaknila morebitni kreposti, ampak je tista, ki ga je, poglobljena in za običajni razum že kar nepredstavljiva, ponovno pripeljala k Esteri. Potem ko ji je pobral, kar je lahko, in ponaredil prstan, dragoceno zapuščino, se je zdaj lotil še njene hiše, in jo, kljub odvetnikovem opozorilu o Lajosevi nakani, po Esterinem na pogled iracionalnem privolenju tudi dobil. Pri tem se pokaže, da njegov prevarantski uspeh ni – in ni bil - odraz goljufove izjemne veščine v pretkanosti, ampak izjemne šibkosti tistih, ki jih goljufa.

Zato je v njuni zgodbi bolj kot Lajos dramaturško zanimiva Estera, skromna, tiha, bistra, čuječna ženska, ki tudi po dvajsetih letih sledi Lajosevi ukani. Ne zato, ker je v morebitni zaslepljenosti ne bi videla, ampak zato, ker jo vidi. In ker pomisli, da bi se na ta način morda lahko otresla njegovega vpliva. To je tudi usodni obrat v njeni percepciji celotne zgodbe in lastne usode, Lajosu seveda v njegovi povprečni zmožnosti videnja in razumevanja sveta nedostopen, in to je tudi največja tragika romana, s katero pa protagonistka ostane sama. Nekakšna Agata Schwarzkobler, žrtev, ki si to vlogo s svojo pasivnostjo vsaj delno nadene tudi sama, prepredena z neminljivo in neuresničljivo ljubeznijo, ki jo žene v počasen in žalosten življenjski zaton. Kot bi bila z nevidno silo zapredena v Lajosevo auro, vodeno z ljubeznijo, ki se je na tej poti preobrazila v avtodestruktivno odvisnost, kažečo se v tem, da vidi in sprejema vse, kar Lajos počne oz. kar se počne z njo, ne glede na to, da se ji s tem nevarno krči življenjski prostor. Pri tem ostaja vprašanje, ali bi je te izkušnje rešil drugačen razplet zgodbe, v katerem bi pisma o želeni poroki z njo, ki ji jih je pred dvema desetletjema pisal Lajos in jih je prestregla že preminula Vilma, pravočasno prišla do nje. In ostaja odgovor, da Lajosa tudi tak razplet ne bi odmaknil od njegove naravnanosti. Tudi zato je njeno predajanje spominom nemočen obliž na v preteklosti sprejete odločitve, ki so razen nje zaznamovale tudi njeno družino, pri čemer se oba z Lajosem v njunem najbrž zadnjem srečanju zavedata zamujenih oz. neizpolnjenih možnosti.

Roman, preveden v številne jezike in v domovini l. 2008 prenesen na filmski trak, razen nevarnosti popolne predanosti usodni ljubezni evocira tudi iz svetovne literature znano spoznanje, da preteklosti ni mogoče ponoviti. In da ima lahko slednja presenetljiv, nevaren vpliv tudi na sedanjost.

Jasna Vombek

Tretja pesniška zbirka goriškega Slovenca Davida Bandelja

David Bandelj: ODHOD

Spremna beseda Meta Kušar.
Mladika, Trst, 2012 (Zbirka »Črnike«, 2)

Odhod je že tretja pesniška zbirka v italijanski Gorici leta 1978 rojenega Davida Bandelja, po prvencu *Klic iz nadzemlja* iz leta 2000 in po šest let zatem objavljenih *Razprtih svetovih*. Vsestransko aktivni avtor, glasbenik in literarni zgodovinar, ki je med drugim uredil antologijo sodobne poezije Slovencev v Italiji *Rod lepe Vide*, odhaja v najnovejši zbirki na potovanja v bližnje in daljne kraje, še bolj pa se podaja na subtilne odhode v lastno notranjost.

Pesnikov odhod se pričenja že sredi vsakdana v domačih krajih, v nemirni izmučenosti ob morju v Kopru, kjer le »galebi stražijo muko spominjanja«, kot izvemo iz pesmi *Na pomolu*. V naslednjih tekstih nas avtor zapelje še v Anglijo in na Irsko, v Beograd in v baltske države. Majhni ponotranjeni utrinki se spajajo z mimobežnimi namigi na aktualne zunanje dogodke. Nelagodnost ob pogledu na topove in tanke na beograjskem Kalemegdanu poveže Bandelj z občutkom, da »noben zmagovalec ni porok za mir«. V pesmi *Pred mejo* občuti z vrha Kapele nad Novo Gorico vso ironijo zgodovine, saj so »tisoči umrli ... zato / da z vrha Kapele gledam mejo / ki je ni«.

V štirih tematsko različnih razdelkih nove Bandeljeve zbirke je objavljenih petintrideset pesmi. Posebej zanimivi so teksti z metafizično oziroma religiozno tematiko, ki prevladujejo v drugem razdelku. Pretresljiva je podoba »Boga na osliču med palmami in oljkami« v pesmi *Cvetna nedelja* z avtorjevo pripombo o »človekovi objestnosti« pred križanim Jezusom, ki ga Bandelj nagovori tudi v sledečem tekstu *Veliki petek*, ko se sreča z njim ob podobi berača pred veleblagovnico in mu v plastični kozarec spusti 50 centov s trpkim občutkom, »da smo te z vsakim kovancem dotolkli na les«.

V tretjem razdelku med drugim opazuje v pesmi *Rane* pesnika Toneta Pavčka, ki v ljubljanski knjigarni Konzorcij

uslužbenki očita, da še vedno ni v prodaji knjige njegovega sina Marka, kar je sramotno. Bandelj začuti rano v duši starega priznanega pesnika, ki se v bralčevi notranjosti asociativno stopnjuje v prizadetost zaradi današnje banalizacije in komercializacije duhovnega sveta.

V četrtem najbolj osebnem delu se Bandeljeva lirika napolni s senzualnimi občutki in erotiko, ko v pesmi *Še ena zate* »rdeče zadiši po tvoji koži«. V eni od pesmi zbirke, ki jo je posvetil svoji življenjski spremljevalki, pesnik občuti rojevanje novega življenja in dve pesmi nameni svojima otrokoma Amadeju in Luciji. V zaključnem tekstu *Soba 264* se avtor na subtilen način sreča z umirajočo materjo. Zazdi se mu, da je slab učenec »na popravnem izpitu«, toda »stvarem se ne da priti do dna«.

Lev Detela

Analitično predstavljeno nihanje lastnih občutkov in spoznanj

Franc Merkač: NA POVRHNJICI ZEMLJE

Založba Fran, Celovec, 2013

Franc Merkač, rojen leta 1954 v Šmihelu pri Pliberku, je že v obeh prvih pesniških zbirkah pokazal kritični posluh za »*Odtenke razbolele resničnosti*«, kot se glasi naslov njegovega knjižnega prvenca iz leta 1980. Sledili sta zbirki *našisti* in *trlopitipitiptop – odžejam trajanje z zavestnim bivanjem* s samosvojim premikom v razsežnosti lastne »refleksivne zavesti«, ki očitno rase iz konkretne etike dela in življenjskih danosti. Pesnik, ki se je po študiju psihologije in pedagogike na Dunaju in v Salzburgu sprva ukvarjal s psihološkimi, sociološkimi in jezikovnimi vprašanji Slovencev v Avstriji, se namreč v novejšem času posveča umetniškemu izdelovanju lesenih predmetov v tehniki ročnega lesostrugarstva in slikanju, ustanovil pa je tudi samostojno založbo Fran, v kateri je med drugim leta 2013 izšla njegova četrta pesniška zbirka *Na povrhnjici Zemlje*.

Avtor se je že v prejšnji zbirki *trlopitipitiptop* onomatopoetsko naslonil na žvrgolenje ptic in fiziološke danosti bivanja kot takega – in ta biološka življenjska svetloba vedno znova napolni tudi strani njegove najnovejše na pet pomenskih delov razdeljene zbirke. Že prva pesem *žgečket*, napisana kot vsi ostali teksti v tej knjigi brez velikih začetnic in brez ločil, v nekem smislu z adekvatnimi prispodobami nadaljuje intencijo prejšnje zbirke: »mlada trava / žgečka / ptice/ po prsih / preskakuje v žgečkete // nezaznaven nasmeh na kljunčkih / preskoči na moji ustnici«.

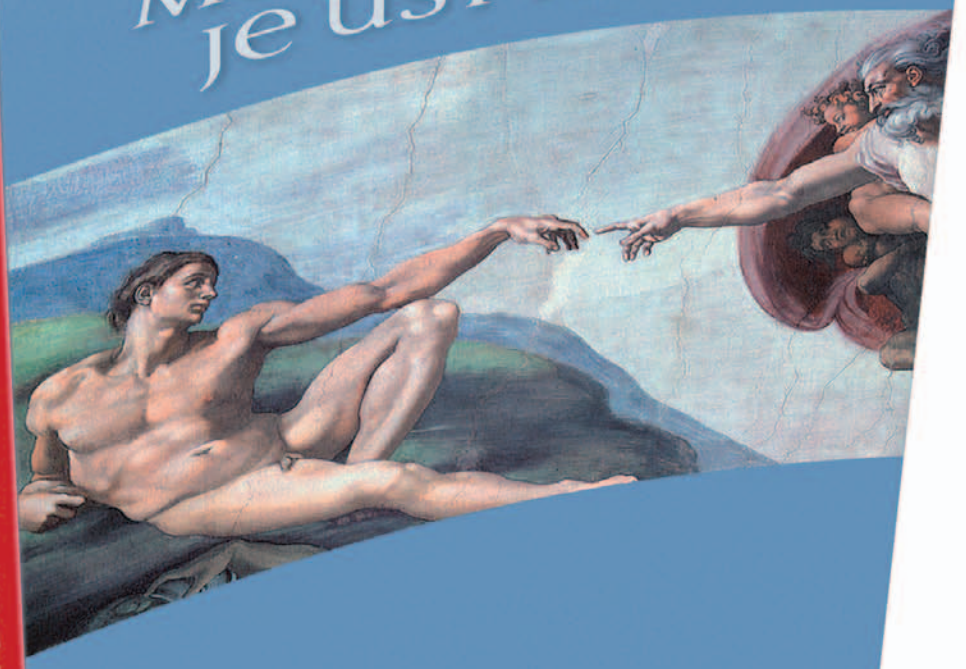
V Merkačeve tekste vedno znova vdere nekoliko subverzivni podton, ki odklanja konvencionalne poetološke poti in utečene idejne programe. Avtor s posameznimi besednimi signali in besednimi zvezami tipa globoko v tkivo svoje lastne podzavesti. Kot pod mikroskopom se mu ob živahni izmenjavi besednih premenov in zanimivih besednih novotvorb razkriva analitično predstavljeno nihanje lastnih občutkov in spoznanj. Zdi se, da tudi znanstveni psihološki inventar, ki vedno znova kot ozmotski proces kroži skozi deblo Merkačeve poezije, služi dokumentiranju lastne bivanjske danosti. Vendar se avtor ne ustavi pri opazovanju lastnih notranjih ploskev, temveč paralelno in kontinuirano v dialektičnih povezovalnih lokih raste navzven, v družbo in še dalj, v skrivnostne membrane življenja kot takega – in od tu naprej v svetlobo, kozmos, čudež.

Avtor ponuja »dimenzionalna presenečenja« in skuša bralca pripeljati, kot sporoča v pesmi *sedanjost je privid* v »neponovljivo preobrazbo v mnogodimenzionalnih prostorskih razsežnostih«. Z različnimi besednimi novotvorbami, kot so mrmajki, mrgolice, pokožuha, zagraba, značilnimi za slovensko književnost na koroškem severnem jezikovnem robu, podčrta posebni podton svojih izpovedi. Tu in tam se narahlo poigrava tudi z besednimi eksperimenti in bistroumnimi ironijami, ko v tekstu *opoldne ob petih* razdeli vrtljaj zemlje po načinu koledarja francoske revolucije na deset enot. Vendar po abstraktnih zaletih v filozofsko in psihološko refleksijo ponovno pristane *na povrhnjici zemlje*. Nenadoma smo soočeni z zanimivo varianto tako imenovane »Naturlyrik«, s samosvojimi opisi prirode, ko »jutro poskakuje po grebenih in z njim mnoga živa bitja v bujno rast«. Kot da bi pesnik po dolgem miselnem naporu hotel reči, da so male stvari najlepše.

Lev Detela

vadeMecum
na kratko

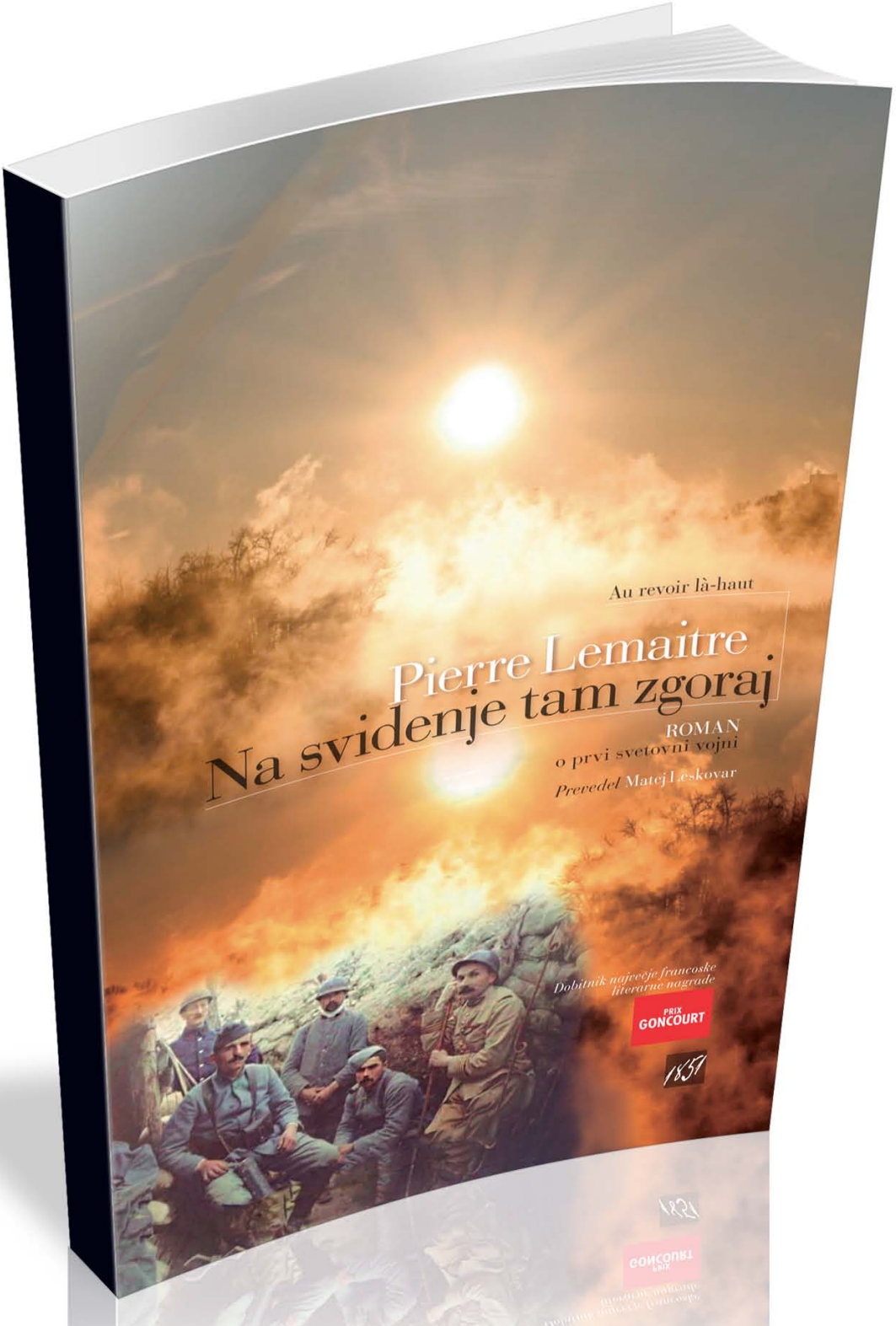
JANEZ PAVEL II.
MOŽA IN ŽENO JE USTVARIL

1851

JANEZ PAVEL II.
MOŽA IN ŽENO JE USTVARIL

1851
CELJSKA MOHORJEVA DRUŽBA
Prva slovenska založba

1851
Celjska Mohorjeva družba
Prva slovenska založba